

Geografia

szkoła podstawowa

Edward DUDEK

Robert WERS

ŚWIAT

podręcznik
dla klasy ósmej

NIE DO DRUKU

© Copyright by Wydawnictwo Edukacyjne WIKING II Sp.j.

Redakcja techniczna Lesław Juszczak, Robert Wers

Ilustracje i mapy Roman Nowacki, Robert Wers
archiwum Wydawnictw Edukacyjnych „Wiking”

Fotografie Edward Dudek, Andrzej Dudek-Dürer, Corel Corp.,
archiwum Wydawnictw Edukacyjnych „Wiking”

Redakcja językowa, korekta Krzysztof Gorzkowski, Karolina Juszczak

Autorzy Edward Dudek (rozdz. 1, 3–11, 15–17, 19–27)
Robert Wers (rozdz. 2, 12–22, 26–27)

ISBN 978-83-.....-.....

Wrocław 2018
Wydanie pierwsze

Korespondencję i zamówienia prosimy kierować pod adresem:

Wydawnictwa Edukacyjne WIKING

54-618 Wrocław, ul. Słonimska 23

tel./fax: 71 351 60 33

infolinia: 801 358 008

Kontakt za pomocą mediów elektronicznych:

e-mail: wydawnictwa@wiking.com.pl

strona internetowa: www.wiking.com.pl

Druk i oprawa:

Beta Druk

Lizawice 12, 55-200 Lizawice

egzemplarz demonstracyjny

SPIS TREŚCI

I. AZJA

1. Azja – kontynent kontrastów geograficznych.....	4
2. Azja – płyty litosfery. Pacyficzny „pierścień ognia”.....	9
3. Azja Południowo-Wschodnia – klimat monsunowy. Rolnictwo	14
4. Japonia – cechy środowiska przyrodniczego. Nowoczesna gospodarka	19
5. Chiny – najludniejszy kraj świata	24
6. Indie – kontrasty społeczne i gospodarcze	29
7. Bliski Wschód – gospodarka, kultura, konflikty zbrojne	34
8. Ludność Azji – kolebki ras, kultur i religii	40

II. AFRYKA

9. Afryka – położenie geograficzne. Czynniki kształtujące typy klimatu	44
10. Afryka – strefy klimatyczne, roślinne i glebowe.....	48
11. Formy gospodarowania w strefie Sahelu.....	52
12. Rolnictwo żarowo-odłogowe i plantacyjne w Afryce Zachodniej	57
13. Etiopia – niedożywienie ludności.....	62
14. Rozwój turystyki w Kenii	66
15. Afryka – ludność i gospodarka	70

III. AMERYKA

16. Ameryka Północna i Ameryka Południowa – położenie geograficzne. Wielkie regiony geograficzne	74
17. Ameryka Północna i Ameryka Południowa – klimat. Cyklony i tornada w Ameryce Północnej	78
18. Kanada – współzależności między składnikami środowiska geograficznego	82
19. Amazonia – problemy zagospodarowania	86
20. Ameryka Północna i Ameryka Południowa – zróżnicowanie ludności.....	90
21. Wielkie miasta Ameryki Północnej i Ameryki Południowej.....	95
22. Stany Zjednoczone Ameryki – światowa potęga gospodarcza.....	100

IV. AUSTRALIA I OCEANIA

23. Australia – cechy środowiska przyrodniczego.....	106
24. Związek Australijski – cechy ludności i gospodarki	111
25. Oceania – środowisko przyrodnicze. Państwa i terytoria zależne	116

V. OBSZARY OKOŁOBIEGUNOWE

26. Arktyka – położenie i środowisko geograficzne	120
27. Antarktyda – wspólne dobro ludzkości	124

NIE DO DRUKU

1.

Azja – kontynent kontrastów geograficznych

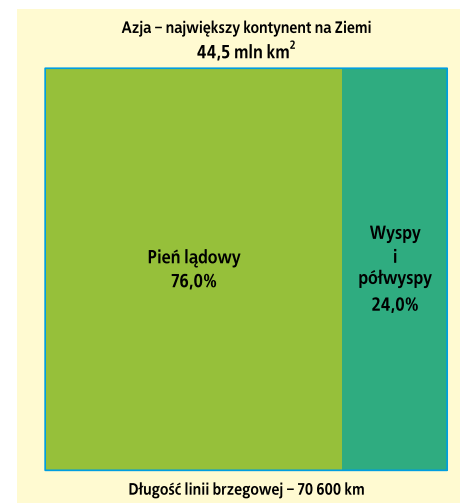
Odszukaj w źródłach informacje, skąd wywodzi się nazwa „Azja”.

Azja jest największym kontynentem na Ziemi – zajmuje 44,5 mln km², co stanowi około 30% powierzchni wszystkich lądów. Skrajne przylądki wyznaczają **położenie matematyczno-geograficzne** tego kontynentu (ryc. 1.1). Ogromny ląd Azji leży w całości na półkuli północnej i rozciąga się od równika aż do dalekiej północy. Część azjatyckich wysp Archipelagu Malajskiego położona jest już na półkuli południowej.

Ryc. 1.1 Mapa hipsometryczna Azji z oznaczonymi skrajnymi punktami kontynentu – odczytaj ich nazwy

Rozciągłość południkowa kontynentu wynosi aż 8400 km. Rozciągłość równoleżnikowa jest jeszcze większa i wynosi 8590 km. Azja prawie w całości leży na półkuli wschodniej – jedyny obszar znajdujący się na półkuli zachodniej to Półwysep Czukocki.

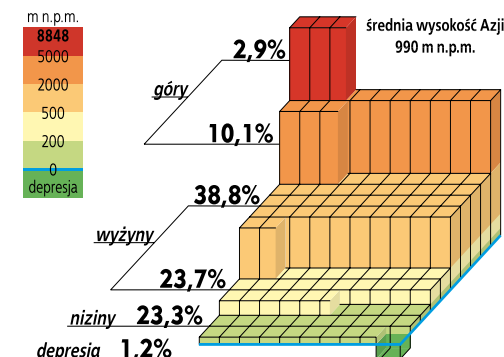
Ryc. 1.2 Powierzchnia Azji i jej rozczłonkowanie

Azja ma bardzo dobrze rozwiniętą **linię brzegową** – jej długość wynosi 70,6 tys. km. Największa liczba wysp, zatok, cieśnin oraz mórz przybrzeżnych występuje na wschodnim i południowo-wschodnim wybrzeżu kontynentu, oblewanym przez wody Oceanu Spokojnego (Pacyfiku). Słabiej **rozcłunkowane** są wybrzeża na północy, oblewane przez wody Oceanu Arktycznego, oraz na południu, które leżą nad Oceanem Indyjskim. Najdalej na zachód kontynentu wysunięty jest półwysep Azja Mniejsza, który otaczają wody Morza Śródziemnego i Morza Czarne, będących częściami Oceanu Atlantyckiego.

ĆWICZENIE 1.1

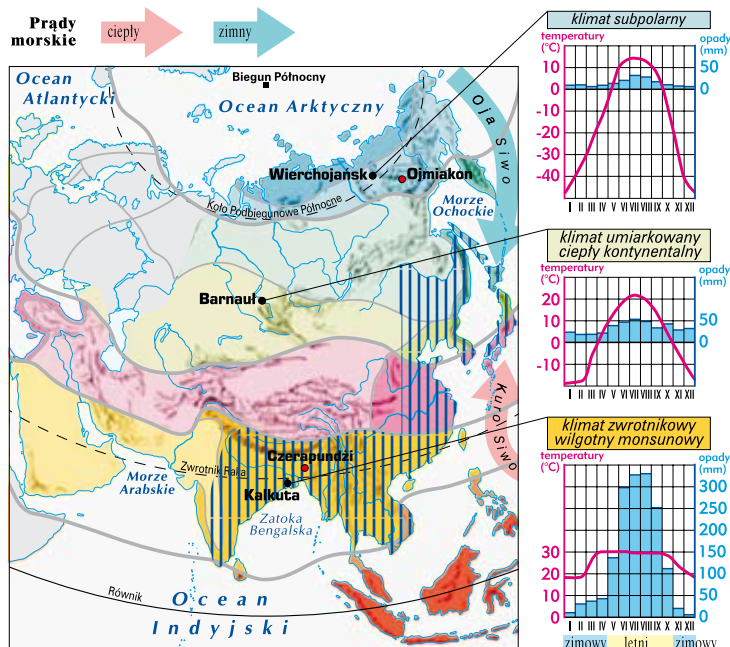
1. Z mapy na ryc. 1.1 odczytaj nazwy największych wysp i półwyspów oraz mórz i zatok Azji.
2. Odczytaj nazwy nizin, wyżyn i pasm górskich.

Ukształtowanie powierzchni Azji charakteryzuje się wielkim zróżnicowaniem wysokości i rozległości form terenu. Na diagramie (ryc. 1.3) przedstawiono podział powierzchni Azji według przedziałów wysokości bezwzględnych. Łatwo zauważyć, że na kontynencie dominują wyżyny i góry. Zajmują one prawie 3/4 powierzchni kontynentu. Pozostała część to niziny i depresje. Azja jest najwyższym z zamieszkałych kontynentów. Średnia wysokość tego lądu wynosi 990 m n.p.m. Najwyższym szczytem jest **Mount Everest**, nazywany też **Czomolungmą** lub **Sagarmathą**. Leży on w Himalajach i ma wysokość **8850 m n.p.m.** Azja to jedyny kontynent, na którym znajdują się szczyty powyżej 8000 m n.p.m. – dziesięć z nich leży w Himalajach, a cztery w **Karakorum**. Z kolei w Azji Zachodniej, w **depresji** nad **Morzem Martwym**, znajduje się najniższy położony punkt na lądach o wysokości bezwzględnej **403 m poniżej poziomu morza**.

Ryc. 1.3 Podział obszaru Azji według wysokości

Typy klimatu

Ryc. 1.4 Mapa typów klimatu w Azji oraz klimatogramy dla wybranych stacji meteorologicznych

Azja rozciąga się od równika aż do strefy podbiegunowej północnej, czyli przez wszystkie **strefy klimatyczne**. Jednak lokalne czynniki geograficzne wpływają na różnicowanie odmian klimatu w każdej ze stref. Należą do nich:

- znaczna wysokość kontynentu;
- równoleżnikowy przebieg wysokich pasm górskich;
- duże oddalenie od oceanów obszarów leżących wewnątrz kontynentu;
- monsunowa cyrkulacja mas powietrza zmieniająca dwa razy w roku ich kierunek (od października do marca – znad lądu nad ocean; od kwietnia do września – znad oceanu nad ląd).

Na północy Azji występuje strefa klimatów chłodnych. Na północnych wybrzeżach kontynentu jest to klimat polarny, nieco bardziej na południe – klimat subpolarny. Wierchojańsk jest stacją leżącą w strefie **klimatu subpolarnego**. Jak widać na diagramie (ryc. 1.4), klimatyczne lato trwa tam około jednego miesiąca, a klimatyczna zima aż siedem miesięcy. Opady są niskie – ich roczna suma waha się od 100 do 250 mm. W regionie tym zanotowano najniższą temperaturę powietrza na półkuli północnej – zimą 1938 roku w miejscowości Ojmiakon było $-77,8^{\circ}\text{C}$.

W środkowej części Azji panują typy **klimatu umiarkowanego i podzwrotnikowego**. W każdym typie klimatu w tych strefach występują odmiany kontynentalne o większych amplitudach średnich rocznych temperatur powietrza i wyraźnie mniejszych opadach niż w odmianach oceanicznych na wybrzeżu Pacyfiku. Posłużmy się diagramem ze stacji Barnaul do opisu cech klimatu umiarkowanego kontynentalnego.

ĆWICZENIE 1.2

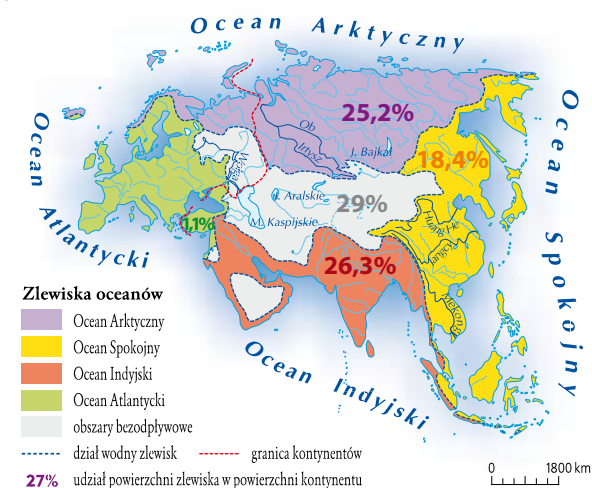
1. Z klimatogramu dla stacji Barnaul (ryc. 1.4) odczytaj, ile miesięcy trwa klimatyczne lato i zima w klimacie umiarkowanym ciepłym kontynentalnym.
2. Oszacuj sumę opadów rocznych w stacji Barnaul.

Na południu Azji występuje **klimat zwrotnikowy**. W części południowo-zachodniej, na Półwyspie Arabskim oraz na południu Wyżyny Irańskiej i na zachodzie Niziny Indusu występuje odmiana sucha. Latem temperatury powietrza na Półwyspie Arabskim sięgają 50°C . Z kolei w Azji Południowo-Wschodniej, do której należy Półwysep Indyjski i Indochiński, występuje **klimat monsunowy**. Roczny przebieg średnich miesięcznych temperatur powietrza i sumy miesięcznych opadów ilustruje diagram stacji Kalkuta (ryc. 1.4). Wyraźnie zaznaczają się dwa okresy. Pierwszy, trwający od listopada do kwietnia, w którym opady są niewielkie (wówczas wieje suchy monsun zimowy). Drugi, trwający od maja do października, kiedy znad oceanu wieje monsun letni i przynosi bardzo obfite opady deszczu. Roczna suma opadów na obszarze objętym monsunową odmianą klimatu wynosi od 1 000 do 2 000 mm. Największe rekordowe opady notuje się w stacji Czerapundzi, leżącej na przedpolu Himalajów, gdzie rocznie spada średnio 11 500 mm, a najwyższy roczny opad zanotowano w 1861 roku: 22 987 mm. Klimat monsunowy jest klimatem **astrefowym**, ponieważ występuje w kilku strefach klimatycznych – zwrotnikowej, podzwrotnikowej i umiarkowanej; inny przykład klimatu astrefowego to **klimat górski**.

Wysunięte najbardziej na południe Azji wyspy Archipelagu Malajskiego obejmuje **klimat równikowy wilgotny** – przez cały rok są tam wysokie temperatury i duże opady.

Rzeźba terenu Azji oraz główne cechy klimatu tego kontynentu to dwa elementy środowiska przyrodniczego kształtujące **sieć wodną** Azji – rycina 1.5. przedstawia zasięgi poszczególnych zlewisk.

Ogromna powierzchnia kontynentu i odcięcie przez bariery górskie terenów leżących wewnątrz lądu spowodowały powstanie w środkowej części wielkiego **obszaru bezodpływowego**, który zajmuje blisko 1/3 powierzchni Azji. Rzeki z tego terenu odprowadzają wody do zbiorników leżących w kotlinach i niemających połączenia z oceanem, np. do **Morza Kaspijskiego, Jezior Aralskiego i Bałchasz** czy **Morza Martwego** w Azji Zachodniej.

Ryc. 1.5 Zlewiska oceanów i obszary bezodpływowe w Azji. Odczytaj ich udziały w powierzchni ogólnej kontynentu

W Azji występuje duże zróżnicowanie przepływu wody w rzekach w poszczególnych regionach. Łączy się to z nierównomiernym rozmieszczeniem i rocznym przebiegiem temperatury powietrza. Rzeki mające swoje dorzecza w zasięgu klimatu monsunowego różnią się zdecydowanie od rzek płynących na pozostałych obszarach. Posłużmy się przykładem najdłuższej rzeki Azji – **Jangcy** (6380 km), której źródła znajdują się w Tybecie. Płyne ona ku wschodowi i odprowadza wody do Oceanu Spokojnego. Jangcy ma najwyższe stany wody wiosną i latem. Górny odcinek jest wówczas zaopatrywany w wodę z topniejących śniegów i lodowców górskich, natomiast środkowy i dolny – otrzymuje obfite opady przynieszone przez monsun letni. Podobne zmiany stanów wody występują w rzekach płynących w Azji Południowo-Wschodniej.

Inaczej zmieniają się stany rzek w Azji Północnej, należących do zlewiska Oceanu Arktycznego. Największymi rzekami są tam: **Lena** (4 400 km długości), **Ob** (3 650 km) i **Jenisej** (3 490 km). Ich dorzecza leżą w klimacie umiarkowanym kontynentalnym chłodnym i subpolarnym. To powoduje, że przez 6–7 miesięcy są one zlodzone, a najwyższe stany mają wiosną i latem, gdy topnieją śniegi i lody w obszarze źródłowym.

Jedynym dużym jezioro odpływowe Azji to **Bajkał** w dorzeczu Jeniseju. Jest ono najgłębszym jeziorem na świecie (1 620 m głębokości) i największym zbiornikiem słodkiej wody.

Położenie Azji oraz oddziaływanie naturalnych składników środowiska przyczyniły się do wytworzenia **zróżnicowanych krajobrazów**. Od koła podbiegunowego na północy po równik na południu występują kolejne strefy krajobrazowe – **pustynia lodowa, tundra, tajga, lasy liściaste i mieszane, stepy, roślinność śródziemnomorska, półpustynie i pustynie gorące, sawanny oraz wilgotne lasy równikowe**. Obszary górskie i wysoko położone wyżyny mają wyraźnie zaznaczoną piętrowość roślinności.

TO JEST WAŻNE

- ▶ W ukształtowaniu powierzchni Azji dominują wyżyny i góry (około 75% powierzchni); średnia wysokość lądu wynosi aż 990 m n.p.m.
- ▶ Azja leży na półkuli północnej we wszystkich strefach klimatycznych – od gorącej i wilgotnej strefy równikowej po zimną i suchą strefę okołobiegunową.
- ▶ W Azji Południowo-Wschodniej występuje astrefowy klimat monsunowy, wyróżniający się sezonowością napływu mas powietrza – latem wilgotne, zimą suche.
- ▶ Sieć wodna i strefy roślinności zależą od ukształtowania powierzchni i strefowości klimatycznej oraz od lokalnych czynników geograficznych.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Korzystając z mapy hipsometrycznej świata, opisz położenie geograficzne Azji na Ziemi.
2. Na mapie krajobrazowej Azji wskaż strefy roślinności i przypomnij główne ich cechy.
3. W środowisku geograficznym Azji występuje wiele krańcowo różniących się zjawisk. Podaj kilka przykładów wielkich kontrastów geograficznych tego kontynentu.

2.

Azja – płyty litosfery. Pacyficzny „pierścień ognia”

Zastanów się i spróbuj wyjaśnić, czym jest trzęsienie ziemi.

Litosfera to zewnętrzna, sztywna powłoka skalna kuli ziemskiej. Jest ona podzielona na wielkie części zwane **płytami litosfery** (ryc. 2.1). Płyty te tworzą łądy (kontynenty) oraz dna oceanów – stąd podział na płyty **lądowe** (kontynentalne) i **oceaniczne** . Pod litosferą, w głębi Ziemi znajduje się płynna, bardzo gorąca masa skalna zwana **magmą** . Działanie wysokiej temperatury od spodu płyt litosfery powoduje ich powolny ruch. Sztywne płyty litosfery przemieszczają się względem siebie z prędkościami rzędu kilku, kilkunastu centymetrów na rok.

Na styku wielkich płyt litosfery dochodzi do ich **kolizji** , czyli zderzania się. W związku z tym występują tam liczne, długotrwałe procesy geologiczne, np. **ruchy łądotwórcze** czy **górotwórcze** . Są też zjawiska krótkotrwałe – gwałtowne i dosyć często się powtarzające – np. wybuchy **wulkanów** i **trzęsienia ziemi** .

WAŻNE POJĘCIA:

litosfera, płyty litosfery, magma, strefa subdukcji, rów tektoniczny, wulkan, lawa, trzęsienie ziemi, hipocentrum, epicentrum, magnituda, tsunami, pacyficzny „pierścień ognia”.

ĆWICZENIE 2.1

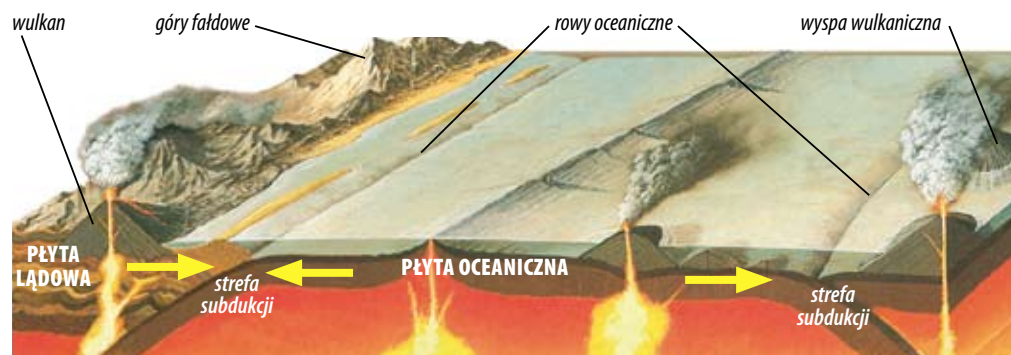
Z mapy na ryc. 2.1 odczytaj nazwy płyt litosfery, które tworzą kontynent azjatycki. Wskaż ich części lądowe i oceaniczne.

Ryc. 2.1 Mapa rozmieszczenia płyt litosfery na świecie

W wyniku zderzania się dwóch płyt litosfery jedna z nich, zazwyczaj ta cieńsza oceaniczna zagłębia się pod grubszą kontynentalną. Miejsce takiej **kolizji płyt** nazywane jest **strefą subdukcji** (ryc. 2.2). Na dnie oceanu tworzą się w niej **rowy tektoniczne** (oceaniczne), a także wyspy związane z intensywną działalnością wulkaniczną. Rowy oceaniczne to najgłębsze miejsca na Ziemi – najgłębszy jest Rów Mariański na Oceanie Spokojnym, który sięga 11 022 m p.p.m.

Efektom zderzania się płyt na lądzie są m.in. **góry fałdowe**, np. Himalaje w Azji. Powstają one na skutek zgniatania i wypychania (ku górze oraz w głąb Ziemi) materiału skalnego znajdującego się pomiędzy płytami.

Ryc. 2.2 Kolizja płyt litosfery i jej skutki

WARTO WIEDZIEĆ

Rowy tektoniczne tworzą się też na lądach, choć są znacznie płytsze niż rowy oceaniczne. Powstają one w miejscach uskoków tektonicznych, gdzie warstwy skalne zostały przerwane i przesunięte pod wpływem ruchów litosfery. W Azji w lądowych rowach tektonicznych znajdują się m.in. znane jeziora: Bajkał – najgłębsze jezioro świata (1620 m głębokości) i Morze Martwe z najgłębszą depresją (403 m p.p.m.)

Ryc. 2.3 Kratery wulkaniczne w Wielkim Rowie Wschodnioafrykańskim

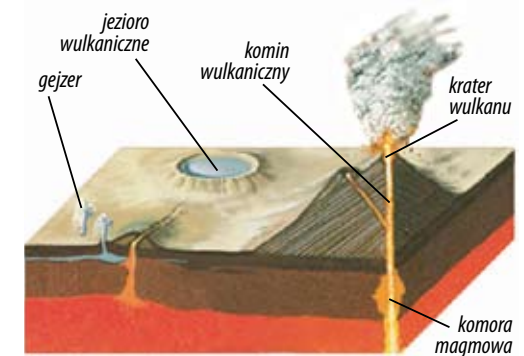

ĆWICZENIE 2.2

1. Przyjrzyj się mapie na ryc. 2.1 i odczytaj nazwy płyt litosfery, których kolizja doprowadziła do powstania Himalajów. Znajdź na mapie hipsometrycznej Azji przykłady innych łańcuchów górskich utworzonych w wyniku kolizji płyt litosfery.
2. Na ryc. 2.2 wskaż grzbiet oceaniczny. Dowiedz się z internetu, w jaki sposób on powstaje.

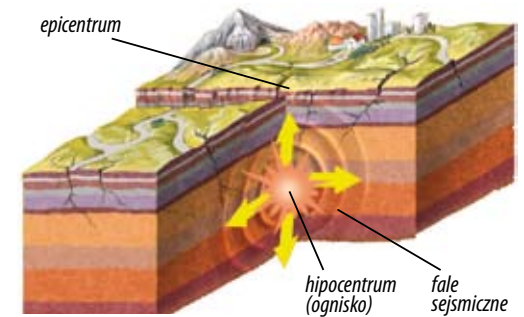
Erupcja wulkanu to wydobywanie się spod ziemi płynnych, stałych i lotnych produktów wulkanicznych. Produktem płynnym jest magma, którą po wypłynięciu na powierzchnię ziemi nazywa się **lawą**. Produkty stałe to różnego rodzaju **okruszy skalne** wyrzucane z wulkanu podczas erupcji. Produktami lotnymi są rozmaite **gazy wulkaniczne** złożone głównie z dwutlenku węgla i związków siarki. Głównym miejscem wydobywania się produktów wulkanicznych jest **krater**, który znajduje się na szczycie stożka wulkanu. Wyróżnia się dwa rodzaje **erupcji wulkanów**:

- **efuzję** – spokojny wypływ lawy i wydobywanie się gazów wulkanicznych;
- **eksplozję** (wybuch) – nagle, gwałtowne wyrzucanie różnych produktów wulkanicznych, często na duże odległości; wielkie eksplozje mogą zniszczyć krater, a nawet rozerwać cały stożek wulkaniczny.

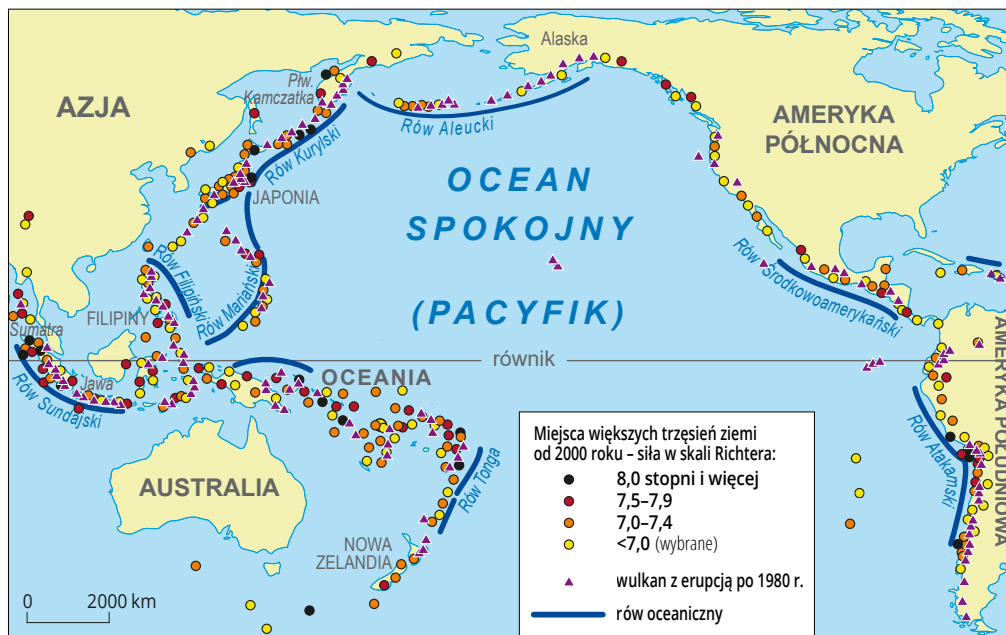

Ryc. 2.4 Główne składniki zjawisk wulkanicznych

Trzęsienie ziemi to naturalny, krótkotrwały i gwałtowny wstrząs litosfery powstały pod powierzchnią Ziemi, w **ognisku** trzęsienia zwanym **hipocentrum**. Z ogniska trzęsienia ziemi we wszystkich kierunkach rozchodzą się **fale sejsmiczne**. Na powierzchni Ziemi, bezpośrednio nad hipocentrum znajduje się **epicentrum** trzęsienia ziemi – to punkt, w którym siła wstrząsów jest największa. Do niedawna siłę trzęsień ziemi wyrażano w **stopniach skali Richtera**, która m.in. opisywała skutki wstrząsów. Obecnie podaje się **magnitudę trzęsienia ziemi**, która obliczana jest na podstawie amplitudy fal sejsmicznych. Stopnie skali Richtera odpowiadają magnitudom do wartości 7. Powyżej tej wartości pojawiają się rozbieżności, ponieważ wartości takie odnoszą się do najsilniejszych trzęsień ziemi o najbardziej katastrofalnych skutkach. Obie skale są otwarte, tj. nie mają górnej granicy siły trzęsienia ziemi.

Ryc. 2.5 Główne składniki trzęsienia ziemi

Ryc. 2.6 Pacyficzny „pierścień ognia” na mapie Oceanu Spokojnego

Dno Oceanu Spokojnego – największego oceanu świata – tworzy olbrzymia **Płyta Pacyficzna**. Jest ona otoczona wieloma innymi płytami (kontynentalnymi i oceanicznymi), z którymi pozostaje w kolizji. To sprawiło, że wzdłuż krawędzi tej płyty utworzył się tzw. **pacyficzny „pierścień ognia”** – obszar narażony na bardzo częste trzęsienia ziemi oraz erupcje licznych tam wulkanów (ryc. 2.6). Obejmuje on wschodnie wybrzeża Azji, a zwłaszcza tamtejsze wyspy i archipelagi (m.in. Kuryle, Japonię, Filipiny) oraz zachodnie wybrzeża obu Ameryk i większość wysp Oceanii.

Erupcje **wulkanów** są niebezpieczne dla okolicznej ludności, ponieważ potoki rozżarzonej lawy mogą zalać tereny w promieniu nawet kilku kilometrów. W przypadku eksplozji w powietrze wyrzucane są m.in. wielkie ilości trujących gazów, które mogą się rozprzestrzeniać nawet na setki kilometrów. Jednak ludność dosyć chętnie zamieszkuje tereny w sąsiedztwie wulkanów, gdyż tamtejsze gleby są bardzo żyzne, dzięki właśnie pyłom wulkanicznym.

O ile erupcje wulkanów występują w określonych miejscach, o tyle **trzęsienia ziemi** pojawiają się na różnych terenach i często są zupełnie niespodziewane. Ten efekt zaskoczenia jest bardzo niebezpieczny dla ludzi. Mieszkańcy pacyficznego „pierścienia ognia” starają się być przygotowani na wstrząsy, m.in. wznoszą budowle o specjalnie wzmocnionych konstrukcjach – przodują w tym Japończycy. Jednak siła żywiołów jest nieprzewidywalna i nie można zapobiec wszystkim ich skutkom. W obszarach nadmorskich dodatkowym, bardzo groźnym zjawiskiem są fale **tsunami**. Powstają one w wyniku trzęsienia ziemi, które swoje hipocentrum miało pod dnem morskim. Na głębokich wodach oceanu tworzą się wówczas niewielkie na ogół fale. Ale przemieszczają

Ryc. 2.7 Sumatra po przejściu tsunami w 2004 r.

Ryc. 2.8 Po katastrofie elektrowni Fukushima w 2011 roku

się one z prędkością kilkuset km/h. W strefie przybrzeżnej fale zaczynają się odbijać od coraz płytszego dna i gwałtownie rosną. Na brzegu mogą mieć nawet 30-40 metrów wysokości i z wielkim impetem zalewać wybrzeża, sięjąc spustoszenie – tak było np. w 2004 roku na wybrzeżach Azji Południowo-Wschodniej (ryc. 2.7). Potężne fale tsunami powstały wtedy w wyniku podmorskiego trzęsienia ziemi o magnitudzie 9,1 na Oceanie Indyjskim. Było to jedno z najtragiczniejszych trzęsienia ziemi w historii ludzkości – zginęło blisko 300 tys. osób. Inny znany przykład niszczącej siły fal tsunami to katastrofa japońskiej elektrowni atomowej Fukushima w 2011 r. (ryc. 2.8). Wówczas podmorskie trzęsienie ziemi na Oceanie Spokojnym miało magnitudę 9,0. Elektrownia była oczywiście przygotowana i zabezpieczona na wypadek trzęsienia ziemi i fal tsunami. Jednak woda morska przelała się przez wysoki mur i zalała elektrownię, mieszając się z radioaktywną wodą służącą do chłodzenia reaktora. Skażony został teren w promieniu kilkudziesięciu kilometrów, ewakuowano tysiące ludzi, którzy w większym lub mniejszym stopniu ulegli napromieniowaniu.

TO JEST WAŻNE

- ▶ Litosfera jest zewnętrzną, sztywną powłoką skalną kuli ziemskiej. Składa się z wielkich płyt lądowych i oceanicznych, które nieznacznie się przemieszczają i kolidują ze sobą (zderzają się). Na styku płyt litosfery występują różne procesy geologiczne, m.in. ruchy górotwórcze, trzęsienia ziemi, zjawiska wulkaniczne.
- ▶ Pacyficzny „pierścień ognia” to obszar wzdłuż wybrzeży Oceanu Spokojnego, który leży na styku płyt litosfery i dlatego jest szczególnie narażony na występowanie trzęsienia ziemi i zjawisk wulkanicznych.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Wyjaśnij terminy: magma, lawa, hipocentrum, epicentrum.
2. W jaki sposób powstają rowy oceaniczne, a w jaki góry fałdowe?
3. Wymień zagrożenia dla człowieka, wynikające z trzęsienia ziemi i erupcji wulkanów.

3.

Azja Południowo-Wschodnia – klimat monsunowy. Rolnictwo

Wyjaśnij terminy: „archipelag”, „obszar sejsmiczny”.

Azja Południowo-Wschodnia to region położony między Oceanem Spokojnym na wschodzie a Oceanem Indyjskim na zachodzie. W jego skład wchodzi trzy duże jednostki. Część północną stanowi silnie zrosnięty z lądem Azji Północnej Półwysep Indochiński. W kierunku południowym wysuwa się z niego długi na 1 100 km i niezbyt szeroki (od 40 do 300 km) Półwysep Malajski. Trzecią częścią jest Archipelag Malajski, składający się z około 20 tys. wysp o łącznej powierzchni około 1,7 mln km², będący największym archipelagiem na świecie. W Archipelagu Malajskim znajduje się kilkanaście dużych wysp, z których najbardziej wyróżniają się dwie – Borneo, będące trzecią co do wielkości wyspą świata (736 tys. km²) oraz Sumatra (szósta na świecie, 427 tys. km²).

Azja Południowo-Wschodnia ma bardzo rozczłonkowaną linię brzegową – liczne zatoki, morza śródlądowe, archipelagi wysp. Jest to jedna z cech odróżniająca ten region od innych obszarów w Azji. Ukształtowanie pionowe jest również zróżnicowane. Na Półwyspie Indochińskim, na wschodnich wybrzeżach biegną południkowo ułożone łańcuchy Gór Annamskich, a od zachodu półwysep zamykają Góry Patkaj i Arkan. W dolnym biegu dużych rzek Irawadi i Mekongu występują rozległe obszary nizinne. Wnętrza wysp w Archipelagu Malajskim zajmują łańcuchy wysokich gór układające się równoległe do dłuższych brzegów (np. na Sumatrze, Borneo, Celebesie i dużych wyspach w Archipelagu Filipińskim).

Cechą ukształtowania powierzchni na wyspach tego regionu są oddzielne masywy czynnych i wygasłych wulkanów. Archipelag znajduje się na skraju euroazjatyckiej płyty litosfery. W dnie oceanu występują głębokie rowy oceaniczne, sięgające w Rowie Filipińskim 10 830 m głębokości. Cały obszar Azji Południowo-Wschodniej jest aktywny sejsmicznie, czyli narażony na trzęsienia ziemi i erupcje wulkanów.

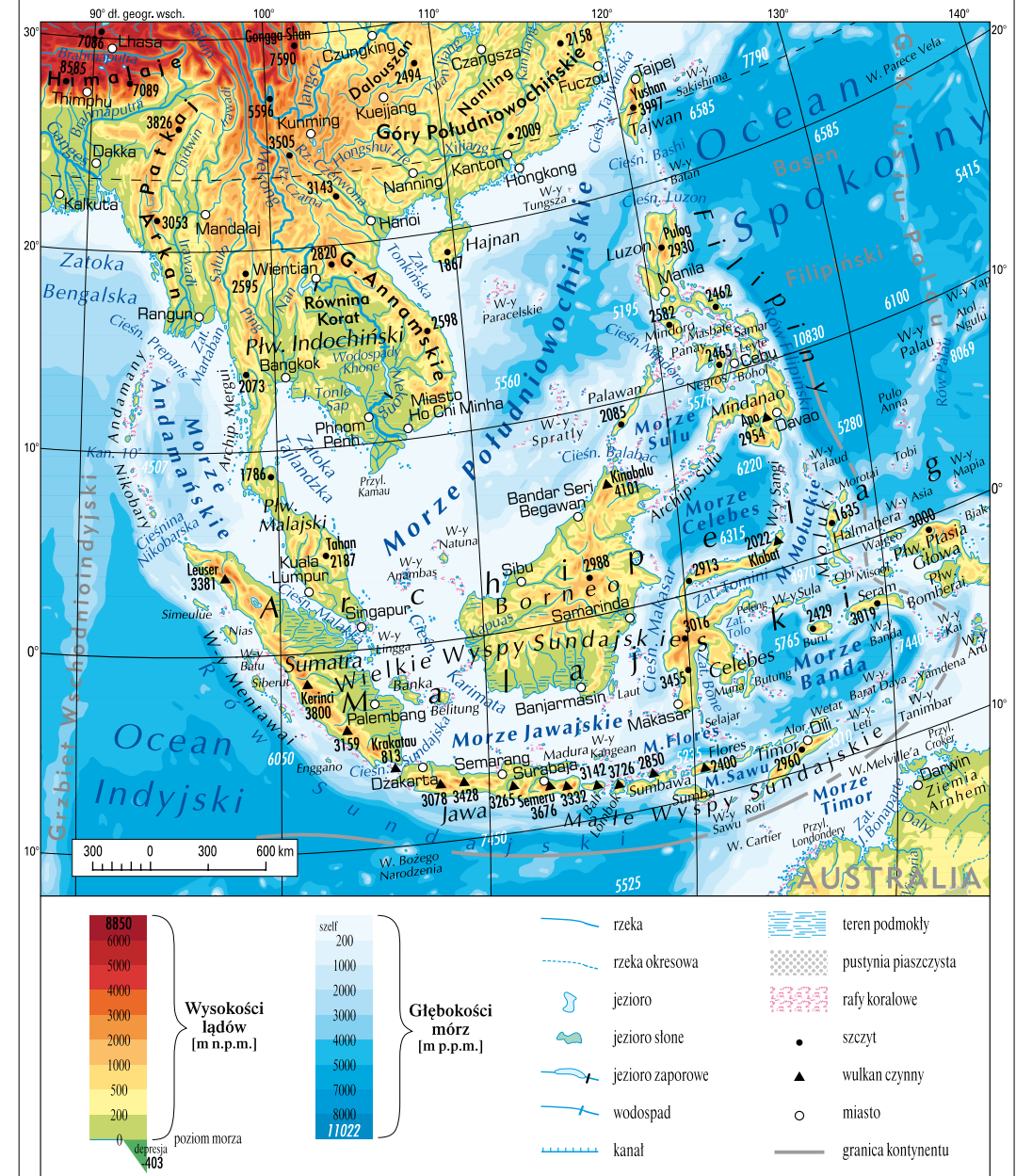
Ryc. 3.1

Krajobraz Półwyspu Indochińskiego widziany z rzeki Mekong

WAŻNE POJĘCIA:

Azja Południowo-Wschodnia,
klimat zwrotnikowy monsunowy,
kultura ryżu,
„zielona rewolucja”.

Ryc. 3.2 Mapa hipsometryczna Azji Południowo-Wschodniej

ĆWICZENIE 3.1

1. Określ położenie geograficzne Azji Południowo-Wschodniej.
2. Wskaż na mapie (ryc. 3.2) Półwysep Indochiński, Półwysep Malajski i pięć największych wysp w Archipelagu Malajskim. Odczytaj nazwy mniejszych archipelagów.
3. Z mapy na ryc. 3.1 odczytaj nazwy państw leżących w Azji Południowo-Wschodniej.

WARTO WIEDZIEĆ

Azja Południowo-Wschodnia jest obszarem aktywnym sejsmicznie, z licznymi czynnymi wulkanami. Jeden z najbardziej znanych to Krakatau leżący między Jawą a Sumatrą. W 1883 roku wulkan wybuchł, wyrzucając słup ognia i popiołów na wysokość 80 km. Cztery eksplozje były słyszalne w Australii odległej o 3000 km. Sprawily one, że pod wodą zniknęło 3/4 wyspy – pozostał właściwie tylko sam stożek wulkaniczny wystający z wody. Powstały też wtedy fale tsunami o wysokości 35 m. Szacuje się, że zginęło ponad 35 tys. ludzi.

Ryc. 3.3 Dzisiejszy widok na wulkan Krakatau (813 m n.p.m.)

Azja Południowo-Wschodnia rozciąga się od 10° S aż prawie po 28° N. Region objęty jest dwoma **typami klimatu**: w południowej części występuje **klimat równikowy wybitnie wilgotny**, część środkową i północną obejmuje **klimat zwrotnikowy monsunowy** (ryc. 3.4).

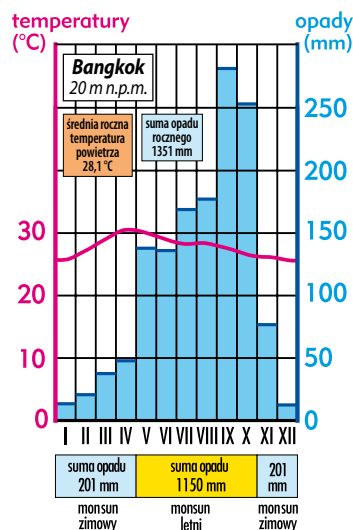

ĆWICZENIE 3.2

1. Z ryciny 3.4 odczytaj, w których miesiącach występuje monsun letni, a w których monsun zimowy.
2. Oblicz, jaki procent całej sumy opadu rocznego stanowi opad w czasie monsunu letniego.

Klimat monsunowy decyduje o rodzajach upraw. Jedną z najlepiej dostosowanych do warunków naturalnych jest uprawa ryżu. Sposób uprawy tego specyficznego zboża wykształcił pewne zachowania społeczne nazwane „**kulturą ryżu**”. Mają one wpływ na sposoby gospodarowania i więzi między ludźmi.

Ryż jest rośliną jednoroczną, dość wysoką, o łodygach sięgających od 1 do 2 m. W kłosie znajduje się od 30 do 100 ziaren zamkniętych w łusce. Dzisiaj występuje w wielu odmianach, dostosowanych do warunków naturalnych. Największe znaczenie ma tzw. **ryż mokry (padi)**, dający duże plony (ryc. 3.5). Mniejsze znaczenie ma odmiana **ryżu suchego**, tzw. ryż górski (ryc. 3.6). Ryż jest zbożem o specyficznych wymaganiach klimatycznych: kiełkuje w temperaturze 10–15°C, kwitnie w temperaturze 22–30°C, a do dojrzewania ziaren potrzeba około 20°C. Niezbędny jest co najmniej dwumiesięczny okres z temperaturą powietrza ponad 20°C. Warunek umożliwiający uprawę ryżu mokrego to woda, potrzebna w czasie prawie całego okresu jego rozwoju.

Ryc. 3.4 Roczny przebieg średnich temperatur powietrza i rozkład miesięcznych sum opadów atmosferycznych w klimacie zwrotnikowym monsunowym – stacja Bangkok

Ryc. 3.5 Sadzenie ryżu mokrego, tzw. „padi” na indonezyjskiej wyspie Jawa

Ryc. 3.6 Ryż suchy, tzw. „górski” może być uprawiany bez nawadniania, ale daje mniejsze plony

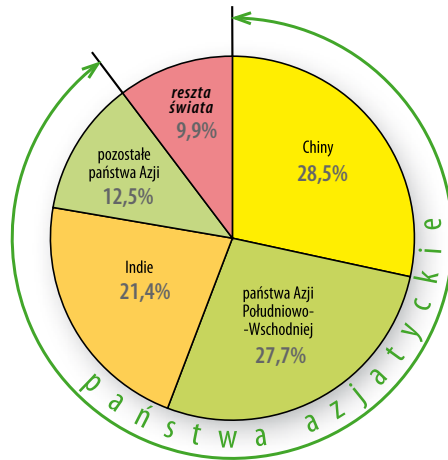
Gdzie na Ziemi występują takie środowisko przyrodnicze, które w sposób naturalny umożliwia uprawę ryżu? Takimi obszarami są tereny objęte klimatem zwrotnikowym monsunowym. Letnie monsuny przynoszą odpowiednią ilość wody do nawodnienia, a temperatura powietrza pozwala co najmniej na dwa zbiory rocznie na niektórych obszarach. Aby to osiągnąć należy włożyć ogrom pracy, ponieważ ryż – szczególnie w Azji Południowo-Wschodniej – uprawia się na niewielkich polach, a większość prac wykonuje się ręcznie. Na terenach płaskich, leżących w dolinach rzecznych lub w deltach, wykorzystuje się siłę zwierząt. Duże powierzchnie uprawne zajmują sterysowane stoki górskie i tu większość prac wykonuje się własnymi siłami, gdyż terasy są zbyt wąskie, by mogły tam pracować zwierzęta.

Dla uzyskania sadzonek, ryż sieje się w rozsadnikach, w których gleba jest starannie przygotowana. Tę ciężką pracę wykonuje się wspólnie z krewnymi i sąsiadami. Gleba jest kruszona i zwilżana, aż uzyska konsystencję rzadkiego błota. Wówczas pole nawozi się nawozami zwierzęcymi, fekaliami, szlamem ze stawów i roślinnością wodną. Po 20–30 dniach sadzonki są przenoszone na właściwe pole. Rolnik musi cały czas kontrolować na nim poziom wody. Woda rozprowadzana jest systemem kanałów, rowów, a nawet rur wykonanych z wydrążonych pni drzew lub bambusa. Ważnym czynnikiem wpływającym na wielkość zbiorów są umiejętności ludzi i długoletnia tradycja w uprawie ryżu. Na przykład na Jawie do wody zalegającej na polu ryżowym wprowadzono ryby, co podniosło plony ryżu od 10 do 20%. Na dwa tygodnie przed zbiorami spuszcza się wodę z pól, co przyspiesza dojrzewanie ziaren ryżu. Uprawa ryżu mokrego zajmuje tereny podmokłe i sterysowane pola na stokach. Na obszarach wyżej położonych uprawia się ryż suchy (górski), a warunkiem jego uprawy są silnie nawilżone gleby w klimacie monsunowym.

W 1962 roku w Międzynarodowym Instytucie Badawczym Ryżu w Manili na Filipinach wyhodowano nową odmianę ryżu o krótkiej łodydze i zwiększonej odporności na choroby. Jej zaletą były wysokie plony – sięgające 65 do 100 dt/ha – przy zastosowaniu silnego nawożenia. Wprowadzenie tej odmiany – najpierw na Filipinach, a potem na Półwyspie Malajskim – przyniosło trzykrotny wzrost plonów. W ostatnich 20 latach

we wszystkich państwach, w których ryż jest podstawową rośliną żywieniową zaznacza się systematyczny wzrost plonów z hektara. Okres, kiedy wprowadzono do uprawy nowe odmiany ryżu, a także pszenicy nazywa się „**zieloną rewolucją**”.

We wszystkich państwach Azji Południowo-Wschodniej ryż jest najważniejszą uprawą, zajmującą największą powierzchnię, i podstawowym zbożem służącym wyżywieniu ludności. **Największymi producentami ryżu** są trzy obszary: Chiny, Indie oraz państwa Azji Południowo-Wschodniej (ryc. 3.7).

Ryc. 3.7 Udział państw azjatyckich w zbiorach ryżu na świecie (2016 r.)

TO JEST WAŻNE

- ▶ Uprawa ryżu od wieków miała wielkie znaczenie dla ludności żyjącej w klimacie monsunowym. Charakterystyczne zachowania społeczne związane ze wspólną uprawą, przygotowaniem i utrzymaniem pól nazywa się „kulturą ryżu”.
- ▶ Ryż uprawia się na terenach objętych klimatem zwrotnikowym monsunowym. W okresie, gdy wieje monsun letni, temperatura powietrza jest wyższa od 20°C, a wysokość opadu umożliwia stałe nawodnienie pól.
- ▶ Największymi obszarami uprawy ryżu są: Chiny na południe od 33°N, Azja Południowo-Wschodnia i Indie. Ryż jest tam podstawowym zbożem żywnościowym. Państwa Azji produkują około 90% światowych zbiorów ryżu.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Wydziel i wskaż na mapie hipsometrycznej główne jednostki należące do Azji Południowo-Wschodniej.
2. Określ cechy klimatu zwrotnikowego monsunowego. Wyjaśnij, dlaczego uprawa ryżu doskonale udaje się na terenach objętych tym klimatem.
3. Wyjaśnij znaczenie pojęcia „kultura ryżowa”.
4. Korzystając z odpowiednich map, odpowiedz na pytanie i wykonaj polecenia.
 - a) Do których państw należy największa wyspa w Archipelagu Malajskim?
 - b) Odczytaj z mapy nazwy stolic 11 państw leżących w Azji Południowo-Wschodniej.
 - c) Odczytaj nazwę cieśniny oddzielającej Sumatrę od Półwyspu Malajskiego.
5. Odszukaj w źródłach informacje na temat przyczyn rozpowszechnienia się uprawy kauczukowca brazylijskiego w Azji Południowo-Wschodniej.

4.

Japonia – cechy środowiska przyrodniczego. Nowoczesna gospodarka

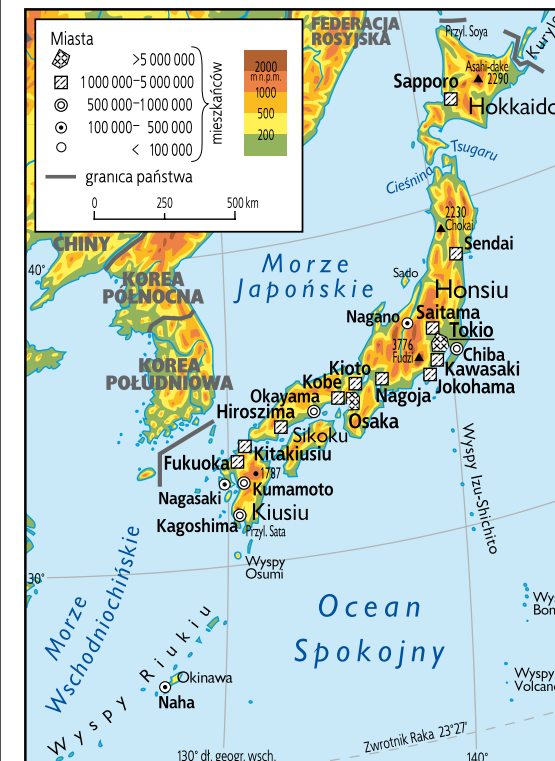
WAŻNE POJĘCIE:

tajfun.

Wyjaśnij termin „wyspiarskie położenie”.

U wschodnich wybrzeży Azji, na czterech dużych wyspach – **Hokkaido**, **Honsiu**, **Kiusiu** i **Sikoku** – oraz na prawie 4 tys. drobnych wysep, leży **Japonia**. Kraj o powierzchni 377,9 tys. km², czyli nieco większy od Polski, zamieszkały przez 127,5 mln ludzi (trzykrotnie więcej niż w naszym kraju), jest trzecią potęgą gospodarczą świata. Przedstawmy, w jaki sposób ludzie żyjący w Japonii dostosowali się do warunków środowiska, aby uzyskać możliwie największe korzyści, oraz jakie są związki gospodarki japońskiej z gospodarką światową.

Cztery największe wyspy stanowiące trzon kraju ciągną się łukiem o długości około 2 200 km z północnego wschodu na południowy zachód. Od zachodu Japonię od Azji oddziela Morze Japońskie. Od wschodu oblewają ją wody Oceanu Spokojnego, na którego

Ryc. 4.1 Mapa hipsometryczna Japonii

rego dnie równoległe do wysp biegną **podmorskie rowy oceaniczne**. Ich głębokość wynosi od 6 do 10 tys. m (Rów Japoński – 8 412 m p.p.m., Rów Izu-Ogasawara – 9 810 m p.p.m.). Łuk Wysp Japońskich to wynurzony grzbiet podwodnego łańcucha górskiego, który powstał w wyniku zderzenia się płyt litosfery. Jest on obszarem **aktywnym sejsmicznie**. Na wyspach Japonii znajduje się 160 **wulkanów**, z czego 46 przejawia stałą aktywność. Większość wulkanów tworzy stożki, z których naj-słynniejszy **Fudzi** (3 776 m n.p.m.) to najwyższy punkt w Japonii i symbol kraju. Na wyspach i pod dnem morskim rocznie notuje się około 5 tys. **wstrząsów litosfery**. Niektóre z nich mają ogromną siłę i powodują wielkie zniszczenia. Szczególnie niebezpieczne są fale **tsunami**.

Wyspy Japońskie są górzyste i wyżynne. Pasma górskie, średnio o wysokości od 2 do 3 tys. m n.p.m., mają przebieg równoległy do osi głównych wysp. Aż 11 szczytów górskich przekracza 3 000 m n.p.m. Wyżyny i góry zajmują prawie 85% powierzchni kraju. Pozostałą część państwa zajmują niziny leżące w pasie przybrzeżnym lub w obniżeniach między pasmami górskimi. Wypełniają je osady rzeczne.

Wyspy Japońskie wykazują spore **zróznicowanie klimatyczne**, na co wpływa:

- położenie w umiarkowanych szerokościach geograficznych i duża rozciągłość południkowa;
- wyspiarskie położenie między kontynentem Azji na zachodzie a wodami Oceanu Spokojnego na wschodzie;
- znaczne wysokości bezwzględne;
- oddziaływanie prądów morskich – z południa płynie ciepły Prąd Kuro Siwo, który oddziałuje na wschodnie wybrzeża Japonii (do 35° N), a jego odnoga, Prąd Czużimski opływa zachodnie wybrzeża Honsiu i Hokkaido; z północy wzdłuż wschodnich wybrzeży Hokkaido i Honsiu płynie chłodny Prąd Oja Siwo.

Duża rozciągłość południkowa sprawia, że w Japonii wyróżnia się trzy typy klimatu. Obszar na północ od 38° N obejmuje **klimat umiarkowany chłodny monsunowy** z wyraźnie zaznaczającymi się termicznymi porami roku. Zimą średnia temperatura powietrza wynosi tam od -6°C do -10°C. W środkowej części wysp między 31 a 38° N występuje **klimat umiarkowany ciepły monsunowy**, a na południe od 31° N – **klimat podzwrotnikowy monsunowy**. Obszary środkowe i południowe są wyraźnie cieplejsze zimą i latem. Na całym obszarze Japonii występują duże opady (średnia suma roczna to 1 858 mm), co jest związane z wyspiarskim położeniem kraju. Wyspy Japońskie znajdują się na trasie **tajfunów** – bardzo silnych wiatrów o prędkości dochodzącej do 200 km/h. Tajfuny (z chińskiego „wielki wiatr”) występują w obszarach podzwrotnikowych i zwrotnikowych, szczególnie w okresie zmiany monsunów. Na oceanie tajfuny wywołują ogromne fale. Silny wiatr i obfite opady wyrządzają duże szkody.

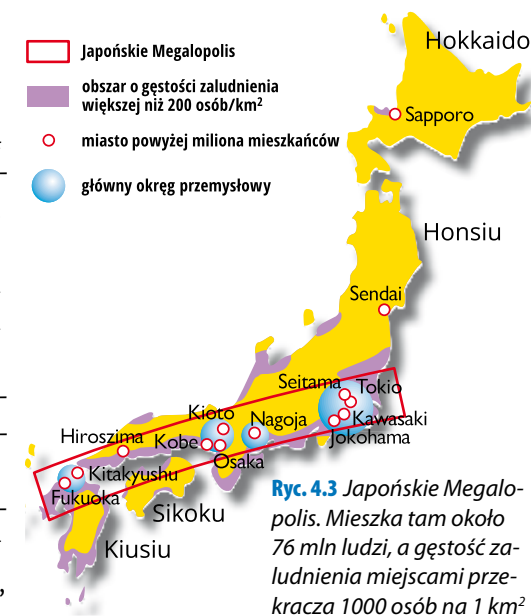
Zróznicowanie klimatyczne wpływa na **szatę roślinną**. Obszary na południe od 36° N porastają wiecznie zielone lasy podzwrotnikowe. Natomiast w części środkowej i północnej występują lasy mieszane, które przechodzą w lasy iglaste. Lasy zajmują aż 68%

Ryc. 4.2 Krajobraz Japonii – górzysty teren pokryty lasami

powierzchni kraju. Od wieków odgrywały one wielką rolę: dawały budulec do konstrukcji domostw, chroniły glebę przed erozją, drewno było też głównym źródłem energii. Lasy zostały silnie zmienione przez działalność ludzi, lecz w Japonii zajmują znacznie większą powierzchnię niż w innych uprzemysłowionych krajach świata.

Przedstawmy teraz, jak warunki kraju wyspiarskiego, górzystego, nawiedzanego przez naturalne żywioły wykorzystują ludzie stanowiący jedenasty co do liczebności naród świata. **Japonia jest jednolita narodowościowo – 98,5% ludności to Japończycy.** Ludność jest rozmieszczona nierównomiernie, na co wpływa rzeźba terenu oraz uwarunkowania historyczne związane z osadnictwem. Największe skupienie ludności występuje w pasie zwanym **Japońskim Megalopolis** (Nippon Megalopolis), rozciągającym się w nadbrzeżnym pasie wyspy Honsiu – od Niziny Kanto, na której leży aglomeracja Tokio, aż po Fukuokę na wyspie Kiusiu (ryc. 4.3).

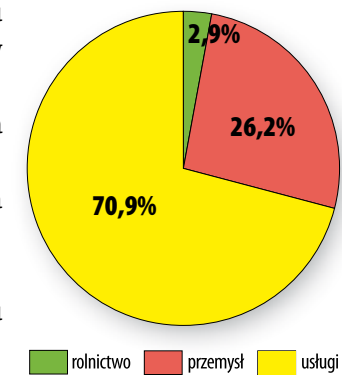

W miastach mieszka aż 94% ogółu ludności. Miasta japońskie zmieniają swoje oblicza. Częste trzęsienia ziemi ograniczały rozwój wysokiej zabudowy. Do 1961 roku obowiązywał zakaz wznoszenia budynków wyższych niż 31 m. Obecnie wysoki poziom techniki pozwala na stawianie budowli mających nawet 200 m wysokości. Spowodowało to powstanie wysokiej zabudowy w centrach wielkich miast i w nowych dzielnicach na ich obrzeżach. Współczesna technika umożliwiła także połączenie wysp podmorskimi tunelami bądź potężnymi mostami.

Od lat w Japonii notuje się **ujemny przyrost naturalny**. Z drugiej strony **wydłuża się średni czas trwania życia** – obecnie to 87 lat dla kobiet i 81 lat dla mężczyzn. Zjawiska te wpływają na **starzenie się społeczeństwa**.

Użytki rolne zajmują tylko 11,9% powierzchni kraju, w tym 11,1% to grunty orne i sady. Na 1 mieszkańca Japonii przypada zaledwie 0,04 ha użytków rolnych. W **rolnictwie** japońskim pracuje obecnie niespełna 3% ogółu zatrudnionych (ryc. 4.4). Do najważniejszych czynników intensyfikacji rolnictwa należą:

- wysoki poziom mechanizacji, np. na 1 ciągnik przypada 2,3 ha gruntów ornych (w Polsce 8,5 ha);
- wysokie zużycie nawozów sztucznych – 240 kg na 1 ha użytków rolnych (w Polsce 133 kg);
- używanie na masową skalę środków ochrony roślin;
- stosowanie sztucznego nawodnienia do uprawy ryżu oraz wysokiej jakości materiału siewnego;
- poziom wykształcenia rolników – 1/3 pracujących w rolnictwie ma średnie wykształcenie.

Ryc. 4.4 Struktura zatrudnienia ludności Japonii w 2016 roku

Najważniejszą uprawą w Japonii jest **ryż**. Plony z 1 ha należą tam do najwyższych na świecie i sięgają 67 dt. Mimo że powierzchnia zasiewów jest niewielka, Japonia zajmuje dziesiąte miejsce na świecie w zbiorach ryżu. Do innych ważnych upraw zalicza się **herbatę** oraz warzywa i owoce.

Japonia dzięki swojemu wyspiarskiemu położeniu korzysta z mórz i oceanów jako źródła żywności. **Rybołówstwo**, gospodarka rybacka i uprawa morza są doskonale rozwinięte. W połowach ryb Japonia zajmuje siódme miejsce na świecie, a statystycznie każdy Japończyk spożywa rocznie około 34 kg owoców morza. Rolnictwo japońskie jest bardzo intensywne, ale nie zaspokaja wszystkich potrzeb żywnościowych ludności. Japonia importuje duże ilości cukru, zbóż i mięsa.

JAPONIA	Wielkość produkcji	Udział w świecie	Miejsce na świecie
energia elektryczna	976 TWh	4,5%	V
stal surowa	105 mln ton	6,5%	II
miedź rafinowana	1 554 tys. ton	7,0%	III
cynk	567 tys. ton	4,1%	V
samochody osobowe	7 831 tys. szt.	11,4%	II
ryby (połowy)	3 632 tys. ton	3,9%	VII

Tab. 4.1 Produkcja wybranych towarów w Japonii (2015 r.)

Źródło: Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2016, GUS, Warszawa 2017

Przemysł ciężki był motorem rozwoju gospodarczego Japonii. W latach trzydziestych XX wieku rozwinięto przemysł hutniczy, który do dzisiaj utrzymuje wysoką pozycję na świecie (tab. 4.1). Po II wojnie światowej zrestrukturyzowano przemysł. Na wielką skalę wykorzystano zagraniczne technologie i licencje, zautomatyzowano procesy produkcji, rozwinięto systemy sprzedaży i zarządzania. Rozwój gospodarczy opierał się również na najwyższej w świecie wydajności pracy, rozwoju technologii materiału- i energooszczędnych oraz na wysokiej komputeryzacji procesów produkcyjnych. Na początku lat 80. rozwinięto **przemysł wysokich technologii** (High-Tech): elektroniczny, elektrotechniczny, telekomunikacyjny, precyzyjny, optyczny, biochemiczny. Od początku lat 70. XX wieku działają w Japonii **elektrownie jądrowe**. Do niedawna dostarczały one około 30% krajowej produkcji energii elektrycznej. Jednak po katastrofie elektrowni w Fukushima w 2011 r. ich udział spadł do kilkunastu procent.

W japońskim „cudzie gospodarczym” wielką rolę odegrały tradycyjne postawy samych Japończyków – **pracowitość, sumienność, zdyscyplinowanie, rodzinne przywiązanie do miejsca pracy i połączony z nim system dożywotniego zatrudnienia**. Istotne są również wysokie kwalifikacje zawodowe pracowników.

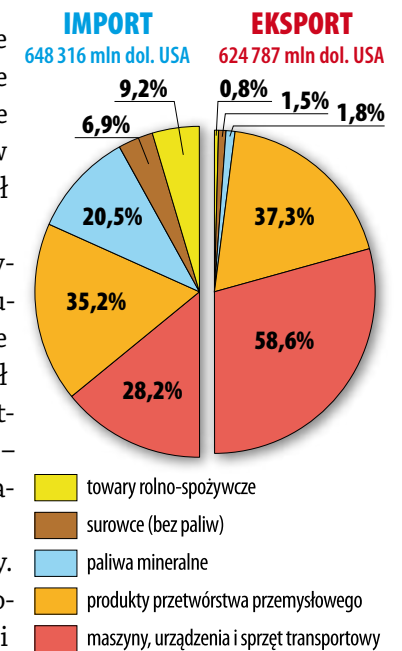
Ryc. 4.5 Tokio (9 mln mieszkańców) – stolica Japonii, wielki ośrodek przemysłowy, światowa metropolia

Japonia nie posiada znaczących zasobów surowców mineralnych, a mimo to jej **gospodarka zajmuje trzecie miejsce na świecie** po Stanach Zjednoczonych i Chinach. W tabeli 4.1. przedstawiono wybrane dane statystyczne, świadczące o dominującej pozycji Japonii w gospodarce światowej.

Handel zagraniczny ma dla Japonii podstawowe znaczenie, gdyż gospodarka kraju korzysta prawie w całości z surowców importowanych. By surowce te dotarły na wyspy, Japonia rozbudowała sieć portów i wielką flotę morską. Transport morski i przemysł stoczniowy to główne gałęzie japońskiej gospodarki.

Diagram na ryc. 4.6 pokazuje istotną cechę wymiany handlowej Japonii – kraj ten kupuje dużo surowców i żywności, a sprzedaje wysoko przetworzone produkty gotowe. Do niedawna corocznie uzyskiwał dodatnie saldo handlu zagranicznego. Jednak w ostatnich latach zaczęło ono przyjmować wartość ujemną – to za sprawą tanich towarów chińskich, które na światowych rynkach wypierają produkty z innych krajów.

Główni partnerzy handlowi Japonii to USA i Chiny. Na te dwa kraje przypada około 40% obrotów handlowych. Ważnymi partnerami Japonii są też kraje Azji Południowo-Wschodniej – wraz z nimi Japonia tworzy jeden z trzech wielkich regionów silnie rozwiniętej gospodarki świata (dwa pozostałe to USA i Unia Europejska).

Ryc. 4.6 Wartość oraz struktura eksportu i importu Japonii (2015 r.)
Źródło: Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2016, GUS, Warszawa 2017

TO JEST WAŻNE

- ▶ Japonia to wyspiarski i górzysty kraj u wschodnich wybrzeży Azji. Jest on często nawiedzany przez groźne żywioły – trzęsienia ziemi i fale tsunami oraz tajfuny.
- ▶ Japonia liczy 127,5 mln mieszkańców i jest jedenastym pod względem liczebności narodem na świecie. Od lat osiemdziesiątych XX wieku następuje proces starzenia się japońskiego społeczeństwa.
- ▶ Motorem japońskiej gospodarki jest przemysł i handel zagraniczny. Import to głównie surowce i półfabrykaty oraz żywność, eksport to wyroby gotowe.
- ▶ Do rozwoju gospodarczego Japonii przyczyniły się tradycyjne postawy jej ludności: pracowitość, zdyscyplinowanie, przywiązanie do miejsca pracy, dążenie do osiągnięcia wysokich kwalifikacji zawodowych.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Posługując się mapą hipsometryczną Azji, określ położenie geograficzne Japonii.
2. Porównaj powierzchnię i liczbę ludności Japonii i Polski. Podaj swoje ustalenia.
3. Korzystając z danych na ryc. 4.6 oblicz, ile wyniosło saldo handlu zagranicznego Japonii w 2015 roku. Porównaj też grupy towarów importowanych i eksportowanych.

5.

Chiny – najludniejszy kraj świata

Która wielka chińska rzeka nazywana jest Żółtą Rzeką? Skąd wywodzi się ta nazwa?

Chiny leżą w Azji Środkowej oraz Wschodniej i zajmują obszar 9 572 900 km². Są największym państwem znajdującym się w całości w Azji i trzecim pod względem wielkości obszaru krajem na świecie. Chiny są powierzchnią dorównują obszarom kontynentów – są tylko nieco mniejsze od Europy, a większe od Australii. **Chińska Republika Ludowa** powstała w 1949 roku po wyniszczającej wojnie domowej. Obecnie kraj ten, stanowiący 7% powierzchni lądów, zamieszkuje najludniejszy naród świata, liczący 1 mld 410 mln ludzi, co z kolei stanowi 18,7% ogółu ludności Ziemi.

Mapa na ryc. 5.1 przedstawia wielkie zróżnicowanie ukształtowania powierzchni w Chinach. Wyraźnie zaznaczają się trzy potężne regiony, obniżające się od zachodu ku wschodowi. Bez trudu można dostrzec przewagę gór i wyżyn. Obszary wznoszące się powyżej 500 m n.p.m. zajmują 75% powierzchni kraju. Najwyżej wznosi się **Wyżyna Tybetańska**, położona w południowo-zachodniej części kraju. Tybet nazywa się „dachem świata”, gdyż jest on najwyżej położonym płaskowyżem na Ziemi. Wznosi się na wysokość od 4 000 do 5 000 m n.p.m. Od południa wyżynę otacza pasmo najwyższych gór świata **Himalajów**, a na północy biegnie pasmo gór Kunlun. We wnętrzu Wyżyny Tybetańskiej wznoszą się wysokie, sięgające 7 000 m n.p.m., pasma górskie o równoleżnikowym przebiegu. Tybet jest obszarem źródłowym wielkich rzek Azji Południowo-Wschodniej – **Mekongu, Huang He i Jangcy**.

Ryc. 5.1 Mapa hipsometryczna Chin

Na północ od Wyżyny Tybetańskiej rozciąga się obszar wewnętrznych kotlin, wysokich gór i wyżyn. Są to obszary suche lub półsuche, na których występują pustynie i półpustynie. Płyną tu rzeki kończące bieg w zagłębieniach bezodpływowych lub jeziorach leżących w dnach kotlin. Wielkie kotliny – Kaszgarska i Dżungarska – są rozdzielone pasmem wysokich gór Tien-szan.

ĆWICZENIE 5.1

Na mapie (ryc. 5.1) zaznaczono izohiety 1000 mm i 400 mm, które oddzielają obszary z wysokimi i niskimi opadami. Odczytaj z mapy, które regiony Chin leżą w klimacie wilgotnym, a które w suchym? Sprawdź na mapie tematycznej, jakie typy klimatu występują na tych obszarach.

Na pograniczu z Mongolią leży Wyżyna Mongolska, a jej południową część zajmuje pustynia Gobi.

W regionie wschodnim znajdują się dwie wielkie niziny. Na północy jest to **Nizina Mandżurska**, a w części środkowej utworzona z osadów rzecznych **Nizina Chińska**. Na zachód od niej, w środkowej części dorzecza Huang He, znajduje się **Wyżyna Lessowa**. Jest to największy obszar lessowy na świecie, gdzie grubość pokładów dochodzi do 250 m. To właśnie od żółtego pyłu lessowego wywodzi się nazwa Żółtej Rzeki (Huang He). Na południu obszar Niziny Chińskiej zamykają niezbyt wysokie Góry Południowochińskie.

Zróżnicowanie środowiska geograficznego jest czynnikiem wpływającym na **nierównomierne rozmieszczenie ludności**. Wschodnie Chiny zamieszkuje aż 95% ogółu ludności. Najgęściej zaludniona jest Nizina Chińska. Żyzne gleby oraz dogodne warunki klimatyczne sprzyjały osadnictwu i umożliwiły rozwój rolnictwa. Średnia gęstość zaludnienia dochodzi na tym obszarze do 800 osób na 1 km². Duża gęstość zaludnienia występuje również w pasie wybrzeża, gdzie często przekracza 200 osób na 1 km². Im bardziej na zachód, tym zaludnienie jest coraz mniejsze. W zachodnich Chinach gęstość zaludnienia jest niewielka i wynosi około 10 osób na 1 km², a rozległe części obszarów Tybetu i suchych kotlin pozostają całkowicie bezludne.

Pod koniec lat trzydziestych XX wieku liczba ludności Chin osiągnęła 500 mln. W 1981 roku, czyli po czterdziestu latach, nastąpiło podwojenie liczby ludności. **Chiny stały się pierwszym krajem z liczbą ludności wynoszącą 1 miliard**. Ten wielki wzrost był spowodowany wysokim wskaźnikiem urodzeń i wyraźnym spadkiem liczby zgonów. W latach osiemdziesiątych XX wieku rozpoczął się program, którego celem było zmniejszenie tempa przyrostu naturalnego ludności. Główne hasło programu brzmiało: „Rodzina z jednym dzieckiem – szczęście twoje i szczęście Chin” (ryc. 5.2). Wywołało to wyraźne ograniczenie przyrostu liczby ludności.

Ryc. 5.2 Uliczny plakat programu nakładającego do posiadania tylko jednego dziecka w każdej rodzinie

Największą grupą narodowościową są **Chińczycy narodowości Han, stanowiący 92% ogółu ludności**. Mimo to Chiny są uznawane za kraj wielonarodowościowy, ponieważ spośród 55 innych narodów aż 18 liczy więcej niż 1 milion mieszkańców. Najliczniejsi są Czuangowie (15,7 mln), Mandżurowie (10,1 mln), Tybetańczycy (4,7 mln).

Procesy urbanizacji doprowadziły do wielkiego rozrostu **miast**. Obecnie w Chinach jest około 60 miast liczących więcej niż milion mieszkańców. Wiele z nich wraz przylegającymi miejscowościami tworzy potężne zespoły miejskie, zwane **megamiastami**, np. **Chongqing** (30,2 mln mieszkańców), **Szanghaj** (23,7 mln), **Pekin** – stolica Chin (20,4 mln), **Tiencin** (15,5 mln), **Chengdu** (14,4 mln).

WARTO WIEDZIEĆ

Mimo intensywnego rozwoju miast, **ludność mieszkająca na wsi stanowi około 42% ogółu ludności Chin**. Wprowadzona w latach osiemdziesiątych „zasada jednego dziecka w rodzinie” spotykała się z dużym sprzeciwem ludności wiejskiej. Ta grupa ludności Chin nie była objęta systemem emerytalnym, tak więc tylko męski potomek dawał szansę na zapewnienie bytu rodzicom na starość. Rodzące się dziewczynki często były ukrywane, a nawet zabijane. W ten sposób mocno zachwiana została równowaga w strukturze płci.

Niezwykle ważnym działem gospodarki narodowej Chin jest **rolnictwo**, które musi wyżywić niemal 1/5 ludności świata. Ma ono wielowiekową tradycję i doskonale rozwinęło się na wschodzie kraju. Mapa na ryc. 5.3 przedstawia rozmieszczenie głównych upraw w Chinach. W rolnictwie chińskim dominuje uprawa roślin żywieniowych. Zajmują one ponad 70% powierzchni zasiewów. Uprawy wykazują wyraźną strefowość związaną z warunkami klimatycznymi, możliwością nawadniania gruntów, ukształtowaniem powierzchni i zróżnicowaniem gleb. Główną uprawą jest ryż, sadzony na terenach położonych na południe od rzeki Jangcy. Warunki naturalne umożliwiają uzyskanie od dwóch do trzech zbiorów w ciągu roku. W tej części kraju, na obszarach położonych wyżej, uprawia się krzew herbaciany. W dolnym biegu rzeki Xi Jiang rośnie trzcina cukrowa. Bardziej na północ, w dorzeczu Huang He, w środkowej i dolnej jego części dominuje uprawa zbóż niewymagających nawadniania pól. Największe obszary zajmuje pszenica i kukurydza. Poza nimi uprawia się sorgo, proso turkiestańskie, jęczmień, żyto i owies. Bawełna porasta tereny położone wyżej, na których latem utrzymują się wysokie temperatury powietrza. Na Nizinie Mandzurskiej przeważa uprawa soi.

W hodowli zwierząt dominuje chów trzody chlewnej – na Chiny przypada prawie połowa całego światowego pogłowia świń. Duże znaczenie ma również hodowla drobiu, a także bawołów wykorzystywanych jako zwierzęta pociągowe oraz owiec, kóz i wielbłądów wypasanych na naturalnych pastwiskach w zachodnich Chinach. Znaczną rolę w wyżywieniu ludności odgrywa rybactwo śródlądowe oraz połowy morskie.

W Chinach od tysięcy lat wytwarzano jedwab naturalny. Do dzisiaj hoduje się jedwabnika morwowego i w dalszym ciągu Chiny są największym wytwórcą jedwabiu – około 150 tys. ton rocznie, tj. 80% globalnej produkcji.

Rolnictwo chińskie zostało mocno zniszczone po II wojnie światowej wskutek kolektywizacji wsi. Dopiero w latach 70. ziemię oddano rolnikom, którzy mogli na niej swobodnie gospodarować. Dziś Chiny są światowym potentatem w produkcji rolnej.

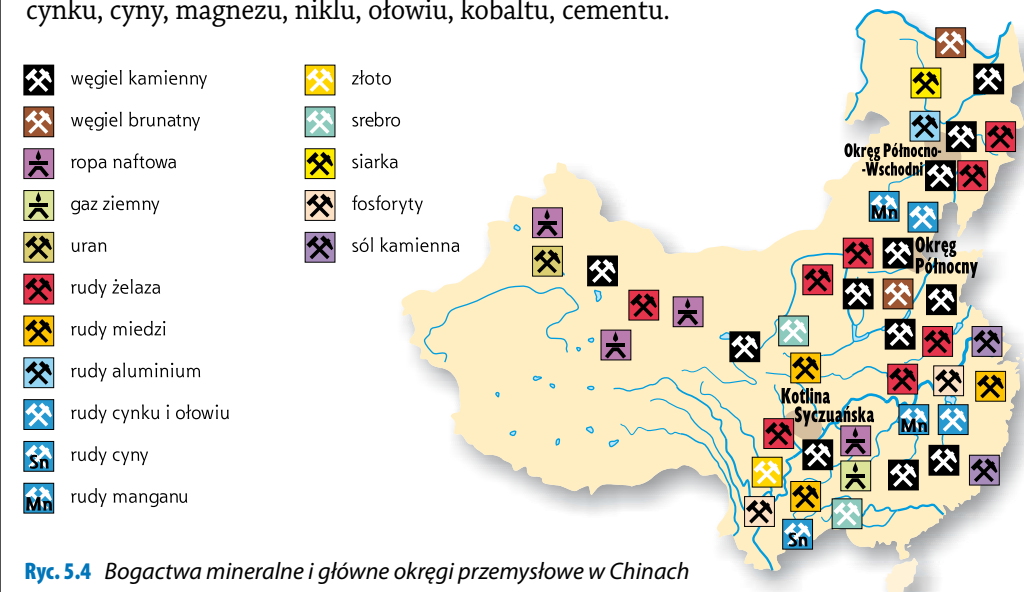
ĆWICZENIE 5.2

Przyjrzyj się mapie na ryc. 5.3 i wyjaśnij przyczyny strefowej uprawy roślin w Chinach.

Ryc. 5.3 Mapa rozmieszczenia głównych upraw w Chinach

W Chinach rozwinęło się wiele gałęzi **przemysłu**. Podstawą tego rozwoju były bardzo bogate złoża rozmaitych **surowców mineralnych**. Najważniejsze z nich to surowce energetyczne oraz rudy metali. Obszary wydobywania znajdują się głównie we wschodniej części kraju – tu też powstały największe okręgi przemysłowe (ryc. 5.4). Chiny zajmują pierwsze miejsce na świecie w wydobywaniu wielu surowców mineralnych, np. węgla kamiennego, rud żelaza, cynku i ołowiu, cyny, antymonu, kadmu, molibdenu, magnezytu, wanadu, wolframu, a także złota, barytu, fosforytów, gipsu, grafitu, pirytu, soli. Liderują też w przemyśle przetwórczym, m.in. w produkcji statków, samochodów, komputerów, telefonów, telewizorów, miedzi rafinowanej, stali surowej, aluminium, cynku, cyny, magnezu, niklu, ołowiu, kobaltu, cementu.

Ryc. 5.4 Bogactwa mineralne i główne okręgi przemysłowe w Chinach

Gospodarka Chin – obecnie druga na świecie (po USA) – od kilkudziesięciu lat rozwija się bardzo dynamicznie. Dokładnie rozwój ten zaczął się w 1978 roku, kiedy wprowadzono politykę „otwartych drzwi” (wcześniej chińskie władze komunistyczne utrzymywały swój kraj w pewnej izolacji od reszty świata). Zezwolono na inwestycje zagraniczne i zaczęto korzystać z technologii krajów wysoko rozwiniętych. Na obszarach przemysłowych utworzono specjalne strefy ekonomiczne. Rozbudowała się infrastruktura transportowa – sieci dróg i kolei, porty morskie i lotnicze. Rozwinęło się także mnóstwo innych usług, np. handlowych, finansowo-bankowych, prawniczych, telekomunikacyjnych, naukowo-badawczych, turystycznych. Rozwój gospodarczy Chin w dużym stopniu oparł się na wielkich zasobach taniej siły roboczej rąk ludzkich. Jednocześnie Chiny są ogromnym rynkiem wewnętrznym (1,4 mld potencjalnych konsumentów), który również sprzyja rozwojowi gospodarczemu.

ĆWICZENIE 5.3

Zapoznaj się z danymi w tabeli 5.1 i 5.2, a następnie porównaj wielkości produktu krajowego brutto Chin oraz dwóch największych potęg gospodarczych świata – Japonii i Stanów Zjednoczonych Ameryki (USA). Zwróć uwagę na tempo zmian PKB. Przedstaw swoje wnioski.

Państwo	1995 r.	2005 r.	2015 r.	Państwo	1995 r.	2005 r.	2015 r.
Chiny	2,5%	9,2%	13,3%	Chiny	635 \$	1 735 \$	7 568 \$
Japonia	17,6%	5,3%	5,9%	Japonia	41 790 \$	35 786 \$	32 521 \$
USA	24,6%	23,0%	22,2%	USA	27 606 \$	44 237 \$	55 798 \$

Tab. 5.1 Udział produktu krajowego brutto (PKB) w produkcie światowym w latach 1995–2015

Tab. 5.2 Produkt krajowy brutto na 1 mieszkańca w dolarach amerykańskich (\$)

Źródło: Rocznik Statystyki Międzynarodowej 2016, GUS, Warszawa 2017

TO JEST WAŻNE

- ▶ Chiny to najludniejsze państwo świata, zamieszkane przez ponad 1,4 mld osób (18% ogółu ludności Ziemi); są też trzecim największym obszarowo krajem świata.
- ▶ Chiny przodują na świecie w zbiorach wielu roślin uprawnych (m.in. ryżu, pszenicy, ziemniaków), w chowie zwierząt (trzody chlewnej, owiec, kóz), w wydobywaniu surowców (węgiel kamienny, rudy żelaza) oraz w produkcji wyrobów przetworzonych (stali surowej, miedzi rafinowanej, samochodów, statków, elektroniki).
- ▶ Reformy gospodarcze zapoczątkowane w 1978 r. sprawiły, że Chiny stały się krajem najszybciej rozwijającym się i drugą światową potęgą gospodarczą.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Określ położenie geograficzne i polityczne Chin w Azji.
2. Dlaczego ludność Chin rozmieszczona jest nierównomiernie?
3. Wyjaśnij, jakie są przyczyny wielkiego wzrostu gospodarczego w ostatnich kilkadziesiąt lat. Przedstaw obecną sytuację gospodarczą Chin.

6. Indie – kontrasty społeczne i gospodarcze

WAŻNE POJĘCIA:

hinduizm,
system kastowy.

1. Określ, w której części Azji leży Półwysep Indyjski. Odczytaj z mapy nazwy mórz i zatok otaczających ten półwysep.
2. Sprawdź w dostępnych źródłach, gdzie mieszkają Hindusi.

Republika Indii jest drugim pod względem wielkości państwem w Azji. Zajmuje cały Półwysep Indyjski oraz tereny leżące na północ od niego, aż po Himalaje i Karakorum. Powierzchnia kraju wynosi 3 166 300 km² (siódme miejsce na świecie). Indie są drugim co do liczby ludności krajem na świecie – 1 mld 340 mln mieszkańców, tj. 17,7% ogółu ludności świata (2017 r.). Społeczeństwo Indii jest niezwykle zróżnicowane pod względem etnicznym i językowym, a także – w nieco mniejszym stopniu – religijnym.

Mapa na ryc. 6.1 przedstawia trzy wielkie regiony Indii. Na północy kraju rozciągają się najwyższe góry świata – **Himalaje** oraz **Karakorum**. Na południe od Himalajów leży **Nizina Hindustańska**, która powstała przez zasypanie wielkiego obniżenia osadami rzecznyymi. Na zachodzie osady składa rzeka **Indus**, w środkowej i wschodniej części – **Ganges**, który przy ujściu łączy się z **Brahmaputrą** i razem budują największą deltę świata. Zachodnia jej część należy do Indii (wschodnia do Bangladeszu).

Największy region, zajmujący 2/3 obszaru kraju, to Półwysep Indyjski. W jego wnętrzu wznosi się **wyżyna Dekan**, której wysokości wahają się od 600 do 900 m n.p.m. Na wschodzie i zachodzie wyżynę zamykają niezbyt wysokie góry – **Ghaty Wschodnie** i **Ghaty Zachodnie** – o wysokościach nie przekraczających 2700 m n.p.m. Wokół całego półwyspu rozciąga się wąski pas nizin.

Ryc. 6.1 Wielkie formy ukształtowania powierzchni Indii

ĆWICZENIE 6.1

Znajdź na mapie (ryc. 6.1) najwyższe indyjskie szczyty w Himalajach i Karakorum.

W Indiach panuje **klimat zwrotnikowy monsunowy**. Wielką rolę w kształtowaniu klimatu Indii odgrywają równoleżnikowo ułożone Himalaje. Osłaniają one obszar półwyspu od bezpośredniego wpływu suchych i chłodnych wiatrów wiejących zimą z północnego wschodu. To powoduje, że temperatury powietrza na Nizinie Hindustańskiej i wyżynie Dekan są wysokie i umożliwiają całoroczne wykorzystanie gleb. Na tych obszarach występują ogromne różnice między miesięcznymi sumami opadów (tab. 6.1).

Miesiąc	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Rok
Temperatura (°C)	24	24	26	28	30	29	27	26	27	28	27	25	27
Opady (mm)	4	2	1	1	17	484	616	340	264	65	14	2	1810
	monsun zimowy suma opadów: 41 mm					monsun letni suma opadów: 1 769 mm					monsun zimowy		

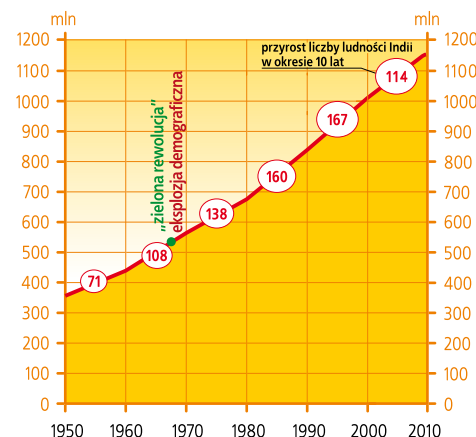
Tab. 6.1 Roczny przebieg średnich temperatur powietrza i miesięcznych sum opadów w Bombaju (18°54' N, 72°49' E; 11 m n.p.m.)

ĆWICZENIE 6.1

1. Wskaż Bombaj na mapie hipsometrycznej (ryc. 6.1). Określ kierunki wiatru w Bombaju w czasie monsunu letniego i monsunu zimowego.
2. Z tabeli 6.1 odczytaj miesiące występowania w Bombaju monsunu letniego i zimowego.

Indie są krajem, w którym występuje największy na świecie **przyrost liczby ludności** (ryc. 6.2). Wielki wzrost liczby ludności jest związany z poprawą warunków życia w Indiach w XX w. Największe znaczenie miały tu: wzrost dostępności usług medycznych, poprawa zaopatrzenia w zdrową wodę, wyższy standard żywienia od czasu „zielonej rewolucji”. Te zjawiska przyczyniły się do wydłużenia średniej długości życia i do zmniejszenia umieralności niemowląt – tym samym spowodowały wielki przyrost ludności. Jeśli utrzyma się obecne tempo wzrostu, to populacja Indii w 2050 roku osiągnie 1,6 mld osób.

Indie są krajem rolniczym z rozwijającym się przemysłem. Na wsi mieszka aż 2/3 ogółu ludności kraju. Ludność jest rozmieszczona nierównomiernie. Największa **gęstość zaludnienia**, sięgająca 400 osób na 1 km², występuje w pasie nizinnym na północy kraju, gdzie warunki sprzyjają rolnictwu. W delcie Gangesu wzrasta nawet do 700 osób na 1 km². Wysokie wartości gęstości zaludnienia występują również na południowo-zachodnich wybrzeżach Półwyspu Indyjskiego i na południu kraju. W środkowej części

Ryc. 6.2 Wzrost liczby ludności Indii w latach 1950–2010. Oblicz, ilukrotnie to był wzrost. Źródło: Roczniki statystyczne GUS

wyżyny Dekan gęstość zaludnienia jest niższa i wynosi od 50 do 200 osób na 1 km². Najślabiej zaludnione są tereny górskie i pustynia Thar.

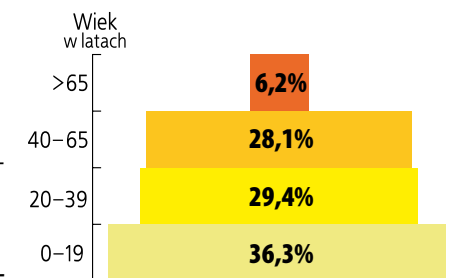
Mieszkańcy Indii to **Hindusi**. Są oni społeczeństwem „młodym”, co oznacza, że grupy ludności młodszej są w Indiach najliczniejsze (ryc. 6.3).

Wielki problem społeczny Indii to **analfabetyzm** – prawie 20% mężczyzn i aż 40% kobiet w wieku powyżej 15 lat nie potrafi pisać i czytać.

Dominującą religią w Indiach jest **hinduizm**, który wyznaje aż 72% ludności. Wyznawcy tej religii podtrzymują tradycyjny, wynikający z urodzenia podział społeczeństwa na stany i kasty. Co prawda **system kastowy** został oficjalnie zniesiony w 1950 roku, jednak w jakiejś mierze funkcjonuje on do dzisiaj. Wg niego cztery główne warstwy ludności to: **bramini** – kapłani i mędrcy, **kszatrijowie** – rycerze i arystokracja, **wajśjowie** – rolnicy, kupcy, rzemieślnicy oraz **siudrowie** – służący. Najniższy status społeczny mają ludzie najbiedniejsi, tzw. **haridżanie**. Stanowią oni obecnie ponad 20% ogółu ludności i zamieszkują dzielnice nędzy w wielkich miastach oraz najgęściej zaludnione tereny na Nizinie Hindustańskiej.

Rolnictwo obok przemysłu i usług jest bardzo ważnym działem gospodarki Indii. Największą powierzchnię upraw (58%) zajmują zboża – ryż, pszenica, proso, sorgo, kukurydza – będące podstawą żywienia ludności. Indie są krajem, w którym na wielką skalę wprowadzono osiągnięcia „zielonej rewolucji”. Zwiększenie plonów i zbiorów roślin żywieniowych stało się przyczyną wielkiego wzrostu liczby ludności w tym kraju.

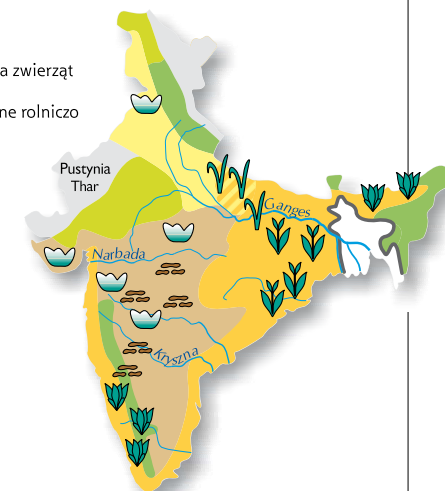
Na rozmieszczenie upraw wpływają głównie czynniki klimatyczne i glebowe. Ryż uprawia się na obszarach z wysokimi opadami oraz tam, gdzie istnieje możliwość nawadniania pól. Są to tereny leżące we wschodniej części Niziny Gangesu, północno-wschodnie obszary Półwyspu Indyjskiego oraz pasy nizin na obrzeżu półwyspu. Drugą uprawą o wielkim znaczeniu jest pszenica, którą sieje się głównie na zachodzie Niziny Hindustańskiej. Na wyżynie Dekan dominuje uprawa prosa i sorgo. Do niezwykle ważnych upraw w Indiach należą też: herbata, banany, orzeszki ziemne, trzcina cukrowa, bawełna oraz juta (największe zbiory na świecie).

Ryc. 6.3 Struktura wieku ludności Indii (2017). Źródło: CIA World Factbook ()

- lasy
- ekstensywna hodowla zwierząt
- tereny nieproduktywne rolniczo

- Uprawy
- ryż
 - pszenica
 - kukurydza, proso
 - trzcina cukrowa
 - bawełna
 - herbata
 - juta
 - orzeszki ziemne

Ryc. 6.4 Rozmieszczenie głównych upraw w Indiach

Drugi dział rolnictwa – chów zwierząt – ma w Indiach specyficzny charakter. W tym kraju występuje bardzo wysokie pogłowie bydła. Jednak religijny zakaz uboju krów ogranicza gospodarcze wykorzystanie tych zwierząt. Od krów pozyskuje się mleko, wykorzystuje się je do prac polowych, a nawóz bydlęcy służy do użyźniania pól i jest cennym opałem. Oprócz bydła hoduje się jeszcze owce, bawoły i kozy. Spożycie mięsa w Indiach jest niewielkie i wynosi tylko około 6 kg rocznie na 1 mieszkańca.

Rolnictwo Indii mimo wyraźnego postępu jest w dalszym ciągu bardzo słabo zmechanizowane. W wielu regionach kraju sposoby uprawy są mało wydajne, stosuje się odłogowanie i gospodarke żarową, na dużą skalę wykorzystuje się siłę zwierząt. Jedną z pozytywnych zmian jest wzrost powierzchni gruntów sztucznie nawadnianych. Wprowadzono też zmianowanie upraw, co przyczynia się do wzrostu produkcji roślinnej.

Indie są krajem zasobnym w **bogactwa mineralne**. Największe znaczenie ma węgiel kamienny wydobywany w zagłębiu Damodar w północno-wschodniej części kraju. W 2015 roku wydobyto 639 mln ton (trzecie miejsce na świecie). Indie liczą się także w wydobyciu rud żelaza i innych metali: chromu, aluminium, manganu. Pozyskują też ropę naftową i gaz ziemny, fosforyty oraz kamienie szlachetne i półszlachetne.

Przemysł przetwórczy skupiony jest w dużych ośrodkach miejskich; trzy z nich to megamiasta, w których mieszka więcej niż 10 mln mieszkańców – **Bombaj, Kalkuta i Delhi**. Innymi wielkimi ośrodkami są: **Chennai, Bangalur i Hajdarabad**, liczące powyżej 5 mln mieszkańców. Aż 37 miast ma więcej niż 1 mln mieszkańców. Indie posiadają dobrze rozwinięty przemysł cementowy, włókienniczy i skórzaný. Nowe gałęzie to przemysł maszynowy, metalurgiczny, chemiczny i hutniczy. Szybko wzrasta rola informatyki i elektroniki. Ważną rolę odgrywa przetwórstwo spożywcze oraz rzemiosło artystyczne i użytkowe.

Indie są dzisiaj potężnym, demokratycznym, **silnym gospodarczo państwem** o wieloetnicznej strukturze ludnościowej. Prognozy przewidują, że Indie będą się rozwijały szybciej niż Chiny. Rozwój indyjskiej gospodarki jest oparty na taniej, ale dobrze wykształconej sile roboczej. Motorem rozwoju są inwestycje zagraniczne oraz prywatna przedsiębiorczość i wielki popyt rynku wewnętrznego. W dużym tempie rozwijają się różnorodne usługi związane z nowoczesną gospodarką. W Indiach językiem urzędowym, oprócz hindi i języków stanowych, jest angielski – dlatego przeniesiono tam telefoniczne centra obsługi klienta wielu światowych firm. Ważnym dla gospodarki kraju jest dynamiczny rozwój **nowych technologii**. Największy ośrodek naukowo-badawczy to Bangalur na południu wyżyny Dekan.

Ryc. 6.5 Bangalur, siedziba Motoroli – światowego koncernu z branży nowoczesnych technologii

Ważnym dla gospodarki kraju jest dynamiczny rozwój **nowych technologii**. Największy ośrodek naukowo-badawczy to Bangalur na południu wyżyny Dekan.

Indie to kraj wielkich **kontrastów**. Przedstawmy kilka przykładów. Ponad 40% ludności utrzymuje się za mniej niż 1,25 dolara dziennie. Średni roczny dochód na 1 mieszkańca w 2014 r. wynosił 1586 dolarów USA. Szacuje się, że 35% ludności jest stale niedożywiona. Jednocześnie kraj ten rozwija wiele nowoczesnych gałęzi gospodarki: prowadzone są badania kosmosu, rośnie znaczenie energetyki jądrowej, do rolnictwa wkrocza biotechnologia. Skutek rozwoju to m.in. wzrost średniej długości życia (aż o 26 lat w okresie 1960–2015); dziś wynosi ona 69 lat dla kobiet i 66 lat dla mężczyzn.

TO JEST WAŻNE

- ▶ Indie leżą w Azji Południowej. Trzy główne regiony kraju to: Półwysep Indyjski, Nizina Hindustańska i Himalaje.
- ▶ Indie są drugim pod względem liczby ludności krajem na świecie – w 2017 r. liczyły 1 mld 340 mln mieszkańców. W kraju tym występuje największy na świecie bezwzględny przyrost liczby ludności.
- ▶ Dominującą religią Indii jest hinduizm, który wyznaje 72% ogółu ludności. Mimo formalnego równouprawnienia ludności, w społeczeństwie utrzymuje się historyczny podział na kasty.
- ▶ Ludność jest rozmieszczona nierównomiernie. Największa gęstość zaludnienia występuje na obszarach o dogodnych warunkach do rozwoju rolnictwa; najslabiej zaludnione są obszary górskie i pustynne. 2/3 ludności mieszka na wsi.
- ▶ Największą powierzchnię uprawną zajmują rośliny żywnościowe – ryż, pszenica. Od czasu wprowadzenia osiągnięć „zielonej rewolucji” nastąpił znaczny wzrost zbiorów uprawianych roślin. W Indiach jest najwięcej krów na świecie, które obejmuje religijny zakaz zabijania bydła. Krowy dostarczają mleka, nawozu (wykorzystywanego także jako opał) oraz są siłą pociągową.
- ▶ Indie są krajem rozwijającym się z dużymi zasobami taniej i dosyć dobrze wykształconej siły roboczej. Napływ kapitału zagranicznego, własna przedsiębiorczość i wielki wewnętrzny rynek zbytu stwarzają szanse na intensywny rozwój gospodarczy. W ostatnich latach w Indiach swoje firmy lokuje coraz więcej światowych korporacji, często z branży nowych technologii.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Na podstawie odpowiednich map określ położenie geograficzne i polityczne Indii.
2. Wykorzystaj mapę gęstości zaludnienia Azji i wyjaśnij przyczyny nierównomiernego rozmieszczenia ludności w Indiach.
3. Opisz znaczenie monsunu letniego i osiągnięć „zielonej rewolucji” dla rolnictwa Indii.
4. Korzystając z różnych źródeł informacji, wyjaśnij terminy: „hinduizm”, „kasta”, „bramini”.
5. Określ kierunki gospodarczego rozwoju Indii. Odpowiedź uzasadnij.

Państwa Bliskiego Wschodu dzieli się ze względu na dominującą grupę etniczną na **arabskie** i **nienarabskie** – patrz tabela 7.1. Łączny obszar krajów wymienionych w tabeli wynosi 6,3 mln km². Mieszka na nim ponad 300 mln ludzi.

W większości państw arabskich dominującą grupą etniczną są **Arabowie**. Jednak w kilku krajach występują duże grupy ludności kurdyjskiej i azerskiej. Są nimi: Irak, w którym Kurdowie stanowią 23% liczby ludności, Iran – gdzie żyją Kurdowie (13%) i Azerowie (16%) oraz Turcja – gdzie udział ludności kurdyjskiej sięga 19% ogólnej liczby ludności. Kurdowie to jeden z najliczniejszych narodów (około 23–25 mln osób) bez własnego państwa.

	Państwo	Powierzchnia w tys. km ²	Liczba ludności (2017 r.)
Państwa arabskie	Arabia Saudyjska	2149,7	32,9 mln
	Bahrajn	0,7	1,5 mln
	Irak	433,1	38,3 mln
	Jemen	528,1	28,3 mln
	Jordania	88,8	9,7 mln
	Katar	10,8	2,6 mln
	Kuwejt	17,8	4,1 mln
	Liban	10,4	6,1 mln
	Oman	309,5	3,1 mln
	Syria	185,2	18,3 mln
	Zjednoczone Emiraty Arabskie	83,6	9,4 mln
Autonomia Palestyńska*	6,2	4,9 mln	
Państwa nienarabskie	Iran	1648,2	81,2 mln
	Turcja	783,6	80,7 mln
	Izrael	21,7	8,3 mln

* przejściowa forma państwowości; składa się ze Strefy Gazy i Zachodniego Brzegu Jordanu

Tab. 7.1 Państwa Bliskiego Wschodu

Na Bliskim Wschodzie przeważają wyznawcy **islam**. W większości krajów arabskich islam jest **religią państwową**. Oznacza to, że w tych państwach konstytucja lub system prawny danego kraju nadaje religii specjalny status. Wyjątkami są Liban i Syria, a z krajów nienarabskich – Turcja (w tych państwach nie ma określonej religii państwowej). Jedynym krajem Bliskiego Wschodu, w którym przeważają wyznawcy religii innej niż islam, jest Izrael – dominują tam wyznawcy **judajzmu**.

Islam to jedna z trzech wielkich **religii monoteistycznych** (monoteizm – wiara w jednego Boga) obok **judajzmu** i **chrześcijaństwa**, których korzenie znajdują się na Bliskim Wschodzie. Islam powstał w VII wieku wśród plemion żyjących na Półwyspie Arabskim i szybko rozprzestrzenił się w tym regionie. Wyznawcy tej religii to **muzułmanie**. Obecnie islam jest **religią powszechną**, którą wyznaje około 1,5 mld ludzi, tj. 20% ludności świata. Religia ta poprzez system nakazów i zakazów reguluje życie społeczne w większości państw Bliskiego Wschodu.

Każda z trzech religii powszechnych ma w regionie Bliskiego Wschodu swe **miejsca święte**. Dla muzułmanów najważniejsza jest **Mekka** – miejsce urodzenia Mahometa. Islam nakazuje, aby muzułmanin raz w życiu odbył pielgrzymkę do Mekki (ryc. 7.3). Dla chrześcijan miejsca święte to **Jerozolima**, **Betlejem** i **Nazaret**, a dla wyznawców judajzmu – **Jerozolima** (ryc. 7.4), **Hebron** i **górnica Synaj**. Ze względu na bogatą przeszłość historyczną Bliskiego Wschodu, dziś znajduje się tam wiele cennych obiektów kulturowych, które są chętnie odwiedzane przez wyznawców trzech wielkich religii i turystów.

Ryc. 7.3 Mekka – co roku przybywa tu kilkanaście milionów islamskich pielgrzymów. Miasto to jest niedostępne dla wyznawców innych religii

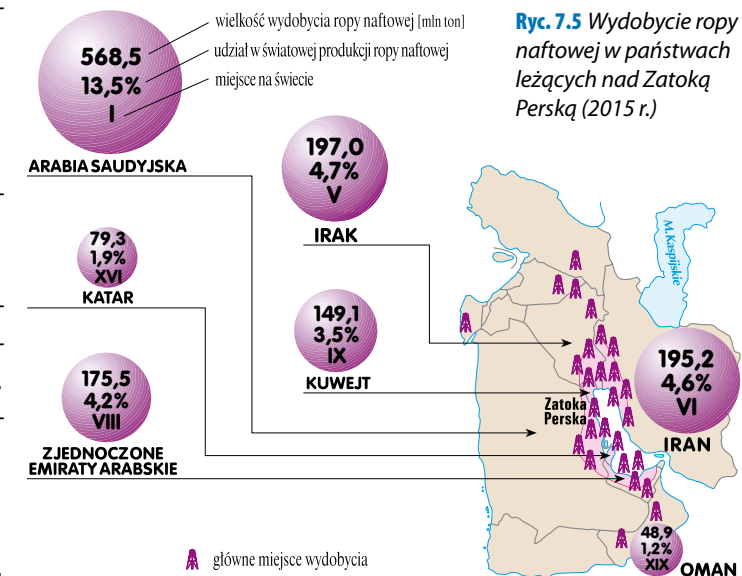
Ryc. 7.4 Ściana Płaczu – jedyna zachowana wspólnie pozostałość Świątyni Jerozolimskiej. Obecnie jest to najświętsze miejsce judajzmu

Najważniejszym bogactwem państw bliskowchodnich są złoża **ropy naftowej** nad **Zatoką Perską**. Szacuje się, że w basenie tej zatoki znajduje się 2/3 globalnych rezerw ropy naftowej, która jest obecnie najważniejszym surowcem energetycznym na świecie. Wykorzystuje się ją m.in. do produkcji benzyny, oleju napędowego, nafty i jako paliwo w wielu elektrowniach ciepłych. Gospodarcze znaczenie ropy sprawia, że jej wydobycie, a następnie eksport i import mają wpływ na gospodarki wielu państw świata.

Na państwa znad Zatoki Perskiej przypada 1/3 światowego wydobycia ropy naftowej. W 1960 roku kraje eksportujące ropę naftową utworzyły **Organizację Państw Eksportujących Ropę Naftową** – **OPEC** (Organization of Petroleum Exporting Countries). Spośród państw znad Zatoki Perskiej do tej organizacji należą: Arabia Saudyjska, Iran, Irak, Katar, Kuwejt i Zjednoczone Emiraty Arabskie. OPEC ustala poziom wydobycia ropy naftowej i negocjuje jej ceny, może też nałożyć embargo (z hiszpańskiego – zakaz wywozu jakiegoś towaru do innego kraju) na dostawy ropy.

Państwa znad Zatoki Perskiej mają blisko 40% udziału w światowym eksporcie ropy naftowej. Głównymi importerami tego surowca są Stany Zjednoczone, Chiny i Japonia.

Drugie znaczące bogactwo regionu to **gaz ziemny** – znad Zatoki Perskiej pochodzi 15% światowego wydobycia.

Ryc. 7.5 Wydobycie ropy naftowej w państwach leżących nad Zatoką Perską (2015 r.)

Państwa bliskowschodnie osiągnęły bardzo różny poziom rozwoju gospodarczego. Najwyższe wartości **produktu krajowego brutto**, wyrażonego w dolarach amerykańskich (\$) na 1 mieszkańca, uzyskują słabo zaludnione państwa eksportujące ropę naftową: Katar (125 tys. \$), Kuwejt (72 tys. \$), Zjednoczone Emiraty Arabskie (68 tys. \$), Arabia Saudyjska (55 tys. \$). Bahrajn (50 tys. \$), Oman (46 tys. \$). Niższe wartości PKB osiągają kraje rozwijające różne gałęzie gospodarki: Izrael (35 tys. \$), Turcja (25 tys. \$). Najbiedniejsze są niestabilne, słabo rozwinięte państwa: Syria (3 tys. \$), Jemen (2 tys. \$).

Data konfliktu	Państwa zaangażowane w konflikt i jego przebieg
5–10 czerwca 1967 r. – wojna sześciodniowa	Kolejna konfrontacja między Izraelem a państwami arabskimi. W wyniku ofensywy wojsk izraelskich zajęto: Strefę Gazy, Półwysep Synaj, Zachodni Brzeg Jordanu, wschodnią część Jerozolimy i Wzgórze Golan.
7 października 1973 r.	Wojska Egiptu i Syrii rozpoczęły ofensywę przeciwko Izraelowi, dążąc do odzyskania obszarów utraconych w czasie wojny sześciodniowej. Atak został odparty przez Izrael. Kraje arabskie – członkowie OPEC – nałożyły embargo na dostawy ropy do krajów popierających Izrael. Zawieszenie broni wynagrodziły USA.
22 września 1980 r.	Konflikt zbrojny między Irakiem a Iranem. Długa wojna pozycyjna. Zawieszenie broni w dniu 20 sierpnia 1988 roku. Cena ropy osiągnęła rekordową wysokość 35,69 dolara USA za baryłkę. Straty w ludziach wyniosły około 1 mln.
2 sierpnia 1990 r.	Atak Iraku na Kuwejt. Formalnym powodem agresji były roszczenia terytorialne Iraku wobec Kuwejtu. Rzeczywistym powodem były trudności gospodarcze Iraku związane z długą wojną z Iranem.
17 stycznia – 21 lutego 1991 r.	Operacja „Pustynna Burza”, w której wojska Stanów Zjednoczonych i krajów z nimi sprzymierzonych wyzwoliły Kuwejt. Organizacja Narodów Zjednoczonych nałożyła na Irak sankcje – obniżenie limitu sprzedaży ropy naftowej, kontrola handlu międzynarodowego, wprowadzenie stref wyłączonych dla lotnictwa irackiego w celu ochrony ludności kurdyjskiej i szyickiej.
20 marca 2003 r. do 2010 r.	Druża wojna w Zatoce Perskiej. Wojska Stanów Zjednoczonych wraz z wojskami wielu państw (tzw. siły międzynarodowe) wkroczyły do Iraku i w ciągu trzech tygodni przejęły kontrolę na terytorium tego państwa. Okupacja trwała do 2005 r. Rezultatem było obalenie dyktatury Saddama Husajna. W czasie wojny zginęło około 100 tys. ludności irackiej – głównie cywilów. Do 2010 roku trwała misja stabilizacyjna, której celem było przywrócenie bezpieczeństwa i umożliwienie działania demokratycznemu rządowi w Iraku.
12 lipca – 8 września 2006 r.	Wojna między Izraelem a arabską, szyicką organizacją Hezbollah, mającą bazy w południowym Libanie. W jej wyniku śmierć poniosło blisko dwa tysiące osób, głównie cywilów; duże straty materialne, głównie w południowym Libanie.
27 grudnia 2008 r. – 18 stycznia 2009 r.	Operacja „Płynny Ołów” – działania militarne przeprowadzone przez Siły Obrony Izraela. Ich celem była likwidacja członków i zniszczenie infrastruktury Hamasu – Islamskiego Ruchu Oporu, radykalnej islamskiej organizacji działającej głównie w Strefie Gazy, przez większość państw zachodnich uważanej za organizację terrorystyczną. Zginęło ponad 1000 osób.
2011–? – wojna domowa w Syrii	Od lat toczy się wewnętrzny konflikt w wieloetnicznym państwie, jakim jest Syria. Sunnicka większość społeczeństwa pozostaje w opozycji do dyktatury prezydenta Asada. W konflikt zaangażowane są państwa sąsiadujące z Syrią, a presję wywierają wielkie mocarstwa światowe. W 2014 r. ekstremiści sunniccy założyli tzw. Państwo Islamskie, które w rzeczywistości jest organizacją terrorystyczną przeprowadzającą ataki na ludność cywilną w różnych miejscach świata.

Tab. 7.2 Największe konflikty zbrojne na Bliskim Wschodzie w ostatnich kilkudziesięciu latach

Bliski Wschód to region, w którym od dziesięcioleci toczą się regionalne **konflikty zbrojne** (tab. 7.2). Jednym z najdłużej trwających jest konflikt między Izraelem a państwami arabskimi. Głównymi obszarami konfliktu są Wzgórze Golan położone na granicy izraelsko-syryjskiej, Zachodni Brzeg Jordanu oraz Strefa Gazy (ryc. 7.6). Cały czas trwa też walka Palestyńczyków o odzyskanie wschodniej Jerozolimy, zajętej przez Izrael i ogłoszonej stolicą tego państwa.

Ludność kurdyjska – żyjąca na pograniczu Turcji, Iranu, Iraku i Syrii – od lat dąży do utworzenia własnego państwa. W XX wieku kilkakrotnie podejmowano takie próby. Nie zostały one jednak uwieńczone sukcesem, a często dochodziło do pogromów ludności kurdyjskiej.

Ryc. 7.6

Mapa Izraela z terenami konfliktów zbrojnych

TO JEST WAŻNE

- ▶ Bliski Wschód obejmuje południowo-zachodnią część Azji, leżącą blisko Europy. Niekiedy do Bliskiego Wschodu zalicza się też w północno-wschodnią część Afryki.
- ▶ Na Bliskim Wschodzie najwięcej jest państw arabskich, w których główna grupa etniczna to Arabowie. Są tylko 3 kraje niearabskie – Turcja, Iran, Izrael. We wszystkich krajach bliskowschodnich, oprócz Izraela, dominującą religią jest islam.
- ▶ Ze względu na wielkie zasoby ropy naftowej i jej gospodarcze znaczenie, obszar Zatoki Perskiej jest niezwykle ważny dla państw importujących stamtąd ropę.
- ▶ Od dziesiątek lat Bliski Wschód jest terenem konfliktów zbrojnych. Do najbardziej długotrwałych należą konflikty: arabsko-izraelski oraz izraelsko-palestyński. W 2014 w Syrii i Iraku powstało tzw. Państwo Islamskie, którego działalność terrorystyczna wymierzona jest przeciwko „niewiernym” na całym świecie.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Korzystając z odpowiedniej mapy, określ położenie geograficzne Bliskiego Wschodu.
2. Wyjaśnij terminy: „religia powszechna”, „religia monoteistyczna”, „religia państwowa”.
3. Wskaż na mapie miejsca, które historycznie łączą się z trzema wielkimi religiami monoteistycznymi powstałymi na Bliskim Wschodzie.
4. Przedstaw znaczenie ropy naftowej jako surowca energetycznego dla współczesnej gospodarki światowej. Wskaż na mapie trasy, jakie muszą pokonywać tankowce z ropą naftową płynące z Zatoki Perskiej do Ameryki Północnej, Europy i Gdańska.
5. Na podstawie najnowszych źródeł informacji przedstaw aktualne relacje między Izraelem a państwami arabskimi.

8.

Ludność Azji – kolebki ras, kultur i religii

Posługując się encyklopedią, wyjaśnij terminy: „cywilizacja”, „kultura”, „rasa ludzka”.

Nie wiadomo dokładnie, kiedy pierwsi przybysze z Afryki pojawili się w Azji. Liczne i dobrze udokumentowane stanowiska archeologiczne pozwalają przypuszczać, że około 1 mln lat temu ludzie zamieszkiwali wiele obszarów na tym kontynencie. Około 100 tys. lat temu człowiek rozumny (*Homo sapiens sapiens*) zamieszkiwał już całą Azję. Rozległość lądu, różnorodność warunków przyrodniczych przyczyniła się do wielkiego zróżnicowania ras ludzkich na tym kontynencie, a także do wielkiej złożoności struktury wyznaniowej, językowej i etnicznej.

Najbardziej sprzyjające pierwotnemu osadnictwu były obszary leżące w strefie podzwrotnikowej, z dobrymi glebami i z dostępem do wody. Na takim obszarze w Azji Południowo-Zachodniej około 9 tys. lat temu zaczęła się wielka „rewolucja”, polegająca na przejściu z koczowniczego do osiadłego trybu życia. Wówczas pojawiło się rolnictwo. Za kolebkę rolnictwa uznaje się ośrodek nazywany **Żywnym Półksiężycem**, leżący w Azji Zachodniej, w dorzeczu Tygrysu i Eufratu. Z tego ośrodka wywodzi się około 70 gatunków roślin, które zostały rozpowszechnione na całym świecie. Najważniejsze z nich to zboża (pszenica, jęczmień i żyto), rośliny strączkowe, wiele gatunków drzew owocowych. Tu także udomowiono zwierzęta: kozy, owce i bydło. Tylko nieco młodsze są 4 inne ośrodki, w których również pojawiło się rolnictwo (ryc. 8.1).

Rozwój rolnictwa i osiadły tryb życia spowodowały rozkwit osiedli wiejskich oraz rozwój form ludzkiej aktywności, np. handlu i rzemiosła. Jednak najważniejszy był stały wzrost liczby ludności. Wszystko to przyczyniło się do powstania cywilizacji i pierwszych państw.

1 Azja Środkowa

proso	koń
gryka	wielbłąd
lucerna	

2 Azja Zachodnia
Żywny Półksiężyc

pszenica	świnia
jęczmień	krowa
cebula	koza
soczewica	owca
len	
palma	
daktylowa	

3 Azja Wschodnia

proso	jedwabnik
sorgo	
pomarańcza	
brzoskwinia	
soja	
herbata	
trzcina	
cukrowa	

4 Azja Południowo-Wschodnia

ryż	chlebowiec
kokos	palma
banan	betelowa
trzcina	
cukrowa	

5 Półwysep Indyjski

bawełna	bawół
konopie	
juta	
cytryna	
ogórek	

Ryc. 8.1 Ośrodki udomowienia ważniejszych roślin uprawnych i zwierząt w Azji

W Azji za najstarsze uważa się trzy ośrodki leżące w dolinach wielkich rzek. Rozwinęły się w nich: **cywilizacja Sumerów** (ryc. 8.2) w dolnym biegu Eufratu i Tygrysu, **kultura Mohendźo Daro** (ryc. 8.3) w dolinie Indusu oraz **cywilizacja chińska** (ryc. 8.4) w dolinie Huang He. Ocenia się, że w IV i III tysiącleciu p.n.e. na tych terenach były już silne organizacje państwowe.

Ryc. 8.2 Gliniana tabliczka z pismem klinowym, które wymyślili Sumerowie około 4 tys. lat p.n.e.

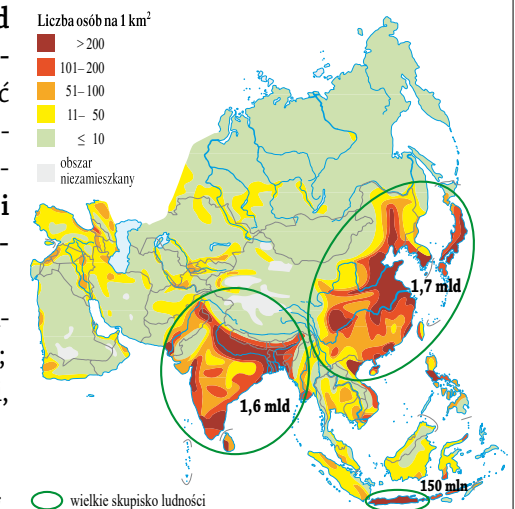
Ryc. 8.3 Ruiny starożytnego miasta Mohendźo Daro na Nizinie Indusu w Pakistanie. Zachowały się tu pozostałości ulic i zabudowań z wypalanej cegły. Miasto to było wielkim ośrodkiem rzemieślniczym, handlowym i kulturowym do około 1500 roku p.n.e.

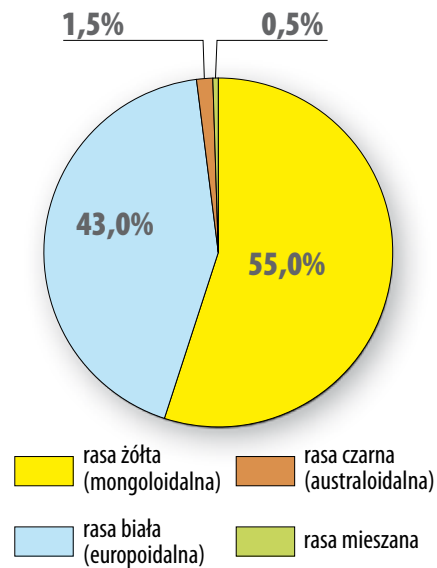
Ryc. 8.4 Wielki Mur Chiński wybudowano między IV a III wiekiem p.n.e. Ma on 2 400 km długości (z odgałęzieniami – ponad 6 500 km), około 9 m wysokości, 7,5 m szerokości u podstawy i 4,5 m na szczycie, po którym biegnie brukowana droga

W 2017 roku Azję zamieszkiwały 4 mld 504 mln ludzi, tj. blisko 60% ogółu ludności świata (7 mld 550 mln). Ludność Azji rozmieszczona jest bardzo nierównomiernie (ryc. 8.5), co wynika z wielkiej różnorodności środowiska przyrodniczego. W Azji znajdują się obecnie dwa największe skupiska ludności na świecie. Są to:

- region wschodnioazjatycki (Chiny Wschodnie, Japonia, Płw. Koreański) – 1,7 mld ludzi;
- region południowoazjatycki (Płw. Indyjski, Bangladesz, Pakistan) – 1,6 mld ludzi.

Ryc. 8.5 Mapa gęstości zaludnienia obszaru Azji

Ryc. 8.6 Struktura ludności Azji według ras

Ryc. 8.7 Mapa rozmieszczenia ras ludzkich w Azji

W tych dwóch regionach żyje 75% ludności Azji. Bardzo duże skupienie ludności występuje także na wyspach Archipelagu Malajskiego – Jawie, Bali i Madurze, gdzie mieszka około 150 mln ludzi. Dość duże zagęszczenie ludności jest w Azji Południowo-Zachodniej – na Nizinie Mezopotamskiej – oraz na wybrzeżach Morza Śródziemnego. Natomiast wewnątrz kontynentu oraz obszary północne są prawie niezamieszkałe.

Mieszkańcy Azji są też zróżnicowani pod względem głównych **odmian ludzkich**, czyli ras. Największą grupę stanowi ludność należąca do rasy żółtej – 55% ogółu mieszkańców, około 43% stanowi ludność rasy białej, najmniejsza grupa to ludność rasy czarnej – około 1,5% (ryc. 8.6).

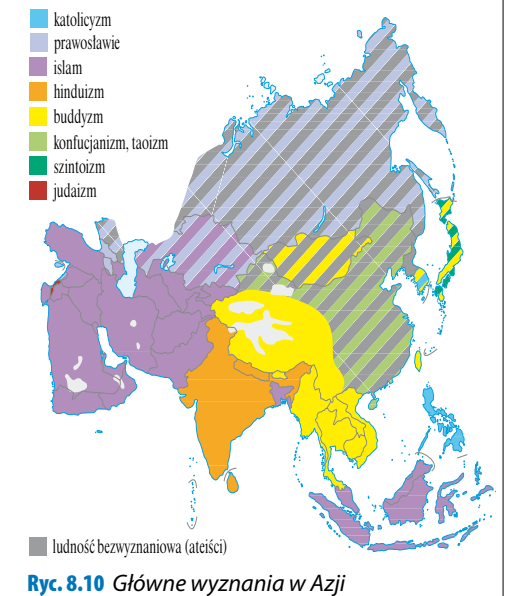
Ryc. 8.8 Arab należący do rasy białej

Ryc. 8.9 Chińczycy na ulicy w Pekinie – przedstawiciele rasy żółtej

Ludność rasy żółtej zamieszkuje obszary północno-wschodniej, wschodniej i południowo-wschodniej części Azji. Ludzie rasy białej zamieszkują tereny Azji Południowej i Południowo-Zachodniej oraz obszary skolonizowane w ostatnich wiekach przez Europejczyków, leżące w południowej Syberii. Ludność rasy czarnej zajmuje niewielkie tereny na Półwyspie Indyjskim w części południowo-wschodniej i północno-zachodniej, a także wyspy należące do Azji w części południowo-wschodniej (ryc. 8.7). Każda z głównych ras dzieli się jeszcze na wiele odmian, różniących się odrębnymi cechami fizycznymi.

W Azji narodziły się największe **monoteistyczne religie świata** oraz liczne religie mające wyznawców w określonych grupach etnicznych. Religie odgrywają wielką rolę kulturotwórczą, a poprzez systemy głoszonych wartości wpływają na codzienne życie swoich wyznawców. Do religii mających wyznawców głównie w Azji należą: **islam, hinduizm, buddyzm, konfucjanizm, taoizm, szintoizm** (shinto). Obecnie najliczniejsi są wyznawcy islamu (około 25% ludności Azji) i hinduizmu (ok. 22%). W kilku państwach azjatyckich występują duże grupy ludności deklarujące bezwyznaniowość, czyli ateizm, np. w Chinach jest to ok. 40%, w Korei Północnej – ok. 95%, w Kazachstanie – ok. 30%.

Ryc. 8.10 Główne wyznania w Azji

TO JEST WAŻNE

- ▶ W Azji rozpoczęły się procesy świadomego oddziaływania ludzi na składniki środowiska; około 9 tys. lat temu w kilku ośrodkach nastąpił rozwój rolnictwa i osadnictwa.
- ▶ W Azji mieszka obecnie 4,5 mld ludzi, co stanowi 60% ludności świata. Największe skupiska ludności stanowią dwa regiony: wschodnioazjatycki i południowoazjatycki.
- ▶ Najliczniejsze grupy tworzą ludzie rasy żółtej (55% ogółu Azjatów) i rasy białej (43%).
- ▶ W Azji narodziły się największe religie monoteistyczne: judaizm, chrześcijaństwo i islam. Najwięcej wyznawców w Azji mają dziś islam i hinduizm.

SPRAWDŹ SWOJĄ WIEDZĘ

1. Wykorzystaj źródła informacji i wyjaśnij, na czym polega proces udomowienia roślin i zwierząt.
2. Posługując się wcześniej nabytymi wiadomościami, wskaż obszary w Azji, w których występują najkorzystniejsze warunki do stałego osadnictwa.
3. Znajdź w podręczniku odpowiednie dane liczbowe i oblicz średnią gęstość zaludnienia Azji.